

L'asturiano-Ileonès: aspectes lingüístics, sociolingüístics i legislació

Héctor García Gil

Universitat de Lleó

Seminari de Filologia Asturiana (Universitat d'Oviedo)

L'asturiano-lleonès: aspectes lingüístics, sociolingüístics i legislació

Héctor García Gil

Universitat de Lleó

Seminariu de Filoloxía Asturiana (Universitat d'Oviedo)

WORKING PAPERS

MERCATOR és un programa d'investigació i un servei d'informació i documentació en l'àmbit de les llengües minoritzades i menys difoses d'Europa, desenvolupat conjuntament per tres centres que cobreixen diferents aspectes: educació, mitjans de comunicació i dret i legislació lingüístics.

La col·lecció *Working Papers* (Documents de Treball) de MERCATOR Dret i Legislació Lingüístics pretén posar a disposició dels usuaris de la Xarxa Mercator una sèrie de treballs d'investigació en curs i d'articles de petit format sobre drets, legislació i política lingüística, tractant amb especial èmfasi l'ús de les llengües minoritzades en l'àmbit de domini públic.

Edita

CIEMEN
C/ Rocafort 242, bis
E-08029 BARCELONA (CATALUNYA)
Tel. (+34) 93 444 38 00
Fax (+34) 93 444 38 09
mercator@ciemen.cat
www.ciemen.cat/mercator

Autor

Héctor García Gil
Lingüista i traductor. Investigador al Departament de Filologia Hispànica i Clàssica de la Universitat de Lleó.
Membre del *Seminari de Filologia Asturiana* (Universitat d'Oviedo).
e-mail: hgarg@unileon.es / hector_xil@hotmail.com

Coordinador

Manel Pérez-Caurol Rodríguez

Disseny i maquetació

Ferran Royo i Urgellés

ISSN: 2013-102X

© Héctor García Gil, 2008

Agraïments

MERCATOR Dret i Legislació Lingüístics, així com l'autor, desitgen expressar la seva gratitud a Amadeu Ferreira (Associació de la Llengua Mirandesa - ALM), al Dr. José Enrique Gargallo Gil (Universitat de Barcelona), i a Aconceyamientu de Xuristes pol Asturianu (AXA) per les seves aportacions i consell expert, i especialment a José Pedro Ferreira (ILTEC, Associació de la Llengua Mirandesa - ALM) per la seva valuosa ajuda i documentació de material font.

Nota

El CIEMEN no fa necessàriament seves les opinions, els criteris i la terminologia utilitzats en les diverses col·laboracions publicades.

Imatge de portada (pancarta) per cortesia de Radio Sele (www.radiosele.net).

Amb el suport de

E o certo é que ela informou e deu vida de relação e conhecimento, a todo um povo desta região e informou a cultura de todo este Nordeste Transmontano de Entre Douro e Sabor, desde o Norte de Moncorvo até Covadonga e o mar Cantábrico. Informou e definiu uma cultura material ...

*António Maria Mourinho
Miranda de I Douro, 10 Julho de 1993*

In: ESTUDOS DE PHILOGIA MIRANDESA, Volume II (J. Leite de Vasconcelos), Apresentação. Edição da Câmara Municipal de Miranda do Douro 1993

[I el cert és que ella conformà i donà vida a les relacions i el coneixement de tot un poble d'aquesta regió, i forjà la cultura de tot aquest Nord-est Transmontà entre el Duero i el Sabor, des del Nort de Moncorvo fins a Covadonga i el Mar Cantàbric. Conformà i definí una cultura material...

António Maria Mourinho
Miranda do Douro, 10 de juliol de 1993]

Índex

Introducció	9
1. L'espai lingüístic asturiano-lleonès.....	10
1.1. Caracterització lingüística i varietats diatòpiques de la llengua	12
1.2. Breu Història de la llengua asturiana o asturiano-lleonesa	14
1.2.1. L'asturiano-lleonès a l'edat mitjana	14
1.2.2. Els segles obscurs	16
1.2.3. Els segles XVII i XVIII.....	17
1.2.4. Del segle XIX a 1936	17
1.2.5. El <i>Surdimientu</i>	19
2. Aspectos sociolingüísticos.....	21
2.1. La qüestió del nom: el glotònim des d'una perspectiva científica i des d'una perspectiva popular. Possibles conflictes nominals	21
2.1.1. El nom com a etiqueta d'un lingüista.....	21
2.1.2. El nom popular o tradicional	23
2.2. Percepció de l'asturià o asturiano-lleonès com a llengua pels parlants.....	26
2.3. Ús de la llengua	27
2.4. Creences i actituds en els diversos territoris asturòfons	28
2.5. Els moviments de lleialtat lingüística	28
2.6. La construcció d'una llengua referencial: <i>Asturies</i> i <i>Tierra de Miranda</i>	29
3. Legislació sobre drets lingüístics en els territoris asturòfons.....	30
3.1. Legislació existent	30
3.1.1. <i>Asturies</i>	30
3.1.2. La comunitat autònoma de Castella i Lleó	34
3.1.3. <i>Tierra de Miranda</i> : Llei del mirandès.....	37
4. Reflexions finals.....	40
Referències bibliogràfiques	43
Alguns enllaços.....	47
Annex: Taula de correspondència de Toponímia tradicional usada en aquest treball i versió en la llengua d'Estat corresponent (castellà o portuguès)	49

L'asturiano-lleonès: aspectes lingüístics, sociolingüístics i legislació

Héctor García Gil

Universitat de Lleó

Seminari de Filoloxía Asturiana (Universitat d'Oviedo)

Introducció

El present treball té com a objecte la descripció de les principals característiques de la llengua asturiana o asturiano-lleonesa tant en el seu vessant glotològic com sociolingüístic. Un cop vistos aquests aspectes, es passarà a analitzar el seu tractament legal i marc jurídic en els respectius àmbits territorials, posant especial atenció en aquells punts conflictius i llacunes que existeixen en el seu ordenament –manca d'oficialitat als territoris asturòfons¹ a l'Estat espanyol, al costat d'una oficialitat parcial –no plena– del mirandès a Portugal– o la manca d'una normalització social decidida de la llengua enlloc, malgrat els plans existents a Astúries o l'absència absoluta de plans als territoris asturòfons de la regió de Lleó, a la Comunitat Autònoma de Castella i Lleó. Una fragmentació en diversos àmbits administratius (dos estats, dos ens autonòmics espanyols i tres províncies) que té i/o que pot tenir efectes negatius per a la supervivència global del sistema lingüístic asturiano-lleonès.

¹ Sota aquest terme, asturòfon, es busca expressar el concepte de la comunitat lingüística que parla alguna de les varietats constitutives del domini romànic àstur o asturiano-lleonès als seus territoris asturià, lleonès i mirandès.

Il·lustració 1: L'asturiano-ileonès a Europa

1. L'espai lingüístic àstur² o asturianolleonès

L'asturià –també conegut com asturiano-ileonès, asturianolleonès, asturlleonès o lleonès, aquest darrer terme usat especialment a la terminologia de diversos treballs científics per la influència de l'obra de Menéndez Pidal *El dialecto leonés* (1906)– és la llengua romànica autòctona parlada entre els dominis lingüístics galaicoportuguès i castellà a l'occident de la Península Ibèrica. Una llengua que s'estén per Astúries –fora de la part més occidental, entre els rius Navia i Eo, adscrita per la comunitat acadèmica al domini lingüístic galaicoportuguès i reconeguda legalment al Principat com a gallec-asturià o *eonaviego*. La seva extensió actual a la Comunitat Autònoma de Castella i Lleó correspon a les zones del nord i oest de la província de Lleó en llocs com Sayambre, Valdión, Los Argüechos~Argüeyos, Gordón, Babia, Llaciana, Furniella, gran part de la regió d'El Bierzu, Cabreira, Maragatos, Cepeda, Oumaña o la Ribera del Órbigo, i per l'oest de la província de Zamora, Senabria, Aliste o La Carbayeda. A la part més occidental d'El Bierzu i Senabria trobem parles pertanyents al domini galaicoportuguès. Per últim, a Portugal, al Districte de Bragança, el mirandès –nom amb què es designen els parlars asturlleonesos d'aquella zona– es parla al municipi de Miranda do Douro i a

2 Terme proposat des de l'Acadèmia de la Llengua Asturiana com a superador d'una terminologia recolzada en les divisions administratives. Àstur o astur faria referència en un primer moment al llatí evolucionat a les terres habitades majoritàriament per àsturs a l'arribada dels romans (des d'Astúries a Terra de Miranda). En un sentit més ampli al·ludiria a les terres immediates que van tenir un mateix tipus de romanç malgrat que no van estar poblades per àsturs. Usat ja per exemple per X. L. García Arias & X.A. González Riaño el 2002 a «Reflexones sol dominiu llingüísticu ástur» a *Anclabes llingüísticos no Ounion Ouropeia* (2002).

tres llogarrets del municipi de Vimioso/Bumioso –Angueira, Caçareilhos i Bilasseco– limítrofs amb Espanya –província de Zamora– i d'una extensió aproximada de 450 km² coneguda com a Terra de Miranda. També dins de Portugal les parles de Rueidenor i Guadramil, localitats frontereres amb l'Estat espanyol, s'haurien d'inserir al domini lingüístic asturiano-lleonès.

Malgrat això, se sol esmentar en alguns treballs filològics una major extensió geogràfica: oest de Cantàbria i l'occident de Salamanca i Extremadura (Menéndez Pidal, 1906: 9-13 o Ana Cano, 1992: 652). Aquestes terres meridionals, territoris consecutius, hems de considerar-les actualment com a zones on el procés castellanitzador fou anterior i més ràpid i que, encara que participin de diversos trets asturllleonesos, aquests sobreviuen inclosos dintre d'un dialecte castellà que va substituir aviat la llengua asturiano-lleonesa, a diferència de les terres al nord del Duero, territori constitutiu d'aquesta. D'aquesta manera, les varietats extremenyas –on s'inclouen les parles meridionals de Salamanca– conformarien dialectes de transició (Zamora Vicente, 1960: 332-336 o J. F. García Santos 1992: 701-708 o X. Viejo 2003: 21-28) entre ambdós dominis, l'àstur o asturiano-lleonès i el castellà, on el procés de substitució lingüística fou anterior en el temps, i que va donar lloc a una hibridació que fa que participin de trets d'ambdós, però que, acumulatiu al pla temporal, fa inclinar la part principal cap a l'extremenya, com a dialecte actualment castellà de transició, intermediari, peculiar i propi d'aquestes terres i no de formar part d'una unitat amb les parles septentrionals.

Igualment a la part nord, en territori càntabre podem trobar dins del muntanyès o càntabre una sèrie de trets lingüístics comuns a l'asturiano-lleonès, juntament amb una evolució divergent, com pot ser en el pla fònic l'exemple /j/, /ʃ/ > /h/ ~ /x/: *vieh.u* < *vieyu* < VET'LU, o *cah.a* < *caxa* < CAPSA, seguint l'evolució del castellà modern del segle XVI endavant. Si bé determinats trets considerats definidors de l'asturiano-lleonès penetren a Cantàbria i, així, autors com X.L. García Arias (2003: 42) inclouen aquestes parles dins d'allò que denomina astur-santiyanés, formant part de l'asturià oriental, donat que veu una pervivència en aquesta zona de trets definidors de l'asturiano-lleonès nuclear en el lèxic i en la toponímia, altres trets cantabrocastellans entren a la zona asturiana més oriental. Tal com va delimitar Francisco García González (1982: 173-191) les parles dels municipis asturians de les Peñamelleras, Ribadeva i la part oriental de Llanes –a partir del riu Purón– formarien part de les parles muntanyeses. D'aquesta manera, la parla càntabra se singularitza davant del nostre domini i, si bé en queden petjades i evidències en el muntanyès, podem considerar avui dia els parlars càntabres com exòfons al domini lingüístic asturiano-lleonès, si alguna vegada van formar-ne part i no ens trobem davant d'una varietat romanç càntabra autòctona ofegada de forma primerenca pel castellà septentrional, en el qual dilueix els seus trets i on van desaparèixer majoritàriament aquells que el feien assemblar-se a l'asturiano-lleonès. Una parla extremenya i també la càntabra, per a la qual la seva gent ha de buscar el procés adequat per a la seva dignificació i manteniment, un camí propi que respongui a les seves peculiaritats i característiques històriques i que atengui a la realitat lingüística pròpia actual.

Juntament amb això tenim zones del centre i part de l'est de les províncies de Lleó/Llión i Zamora on actualment es parla una varietat regional de castellà –lleonès– en l'accepció setena del *Diccionario de la Real Academia Española*, on el defineix com la varietat del castellà parlada en territori lleonès. Un castellà amb traces històriques del lleonès, especialment en el pla lèxic.

El parlen aproximadament entre 300.000 i 450.000 persones en aquests territoris, de les quals, entre 5.000 i 10.000 parlants aproximadament són de la varietat mirandesa; entre 20.000 i 25.000 parlants a la regió lleonesa (províncies de Lleó/Llión i Zamora), i la majoria de la població asturòfona es concentra a Astúries, amb uns 150.000 parlants amb l'asturià com a L1 i unes 250.000 persones que en podríem considerar semiparlants. Unes xifres que recullen estimacions i dades d'estudis sociolingüístics a falta de preguntes concretes als censos respectius.

Mapa 2: Domini lingüístic asturiano-leonès

1.1. Caracterització lingüística i varietats diatòpiques de la llengua

L'asturiano-leonès o asturià es caracteritzarà³ davant del castellà i galaicoportuguès veïns per un seguit de trets fònics i morfosintàctics que en unes ocasions l'apropen més al gallec; en altres, al castellà, i en altres lògicament presenta solucions pròpies que el singularitzen. Exemples d'aquestes situacions poden ser F-> /f/: FORMICA > *formiga*, FERMĒNTU > *furmientu*, el manteniment de -MB- llatí: PALŪMBA > *palomba*, la presència del fonema fricatiu palatal sord /ʃ/ de diferents orígens, o la palatalització de L- bé en lateral palatal /ʎ/ bé en africada sorda apicpostalveolar [ʎ̥]: *llobu* o *l.lobu* < LŪPU o el vocalisme asturleonès que és de cinc elements vocàlics en posició tònica, diftongant la /É/ i /ō/ llatines *tierra* < TĒRRA i *puerta* < PŌRTA, enfront del gallec, i amb diftongació de /ō/ davant de iod enfront del castellà i gallec: *fueya* < FŌLIA, *nueche~nueite* < NŌCTE, *güeyu* < ŌCULU, *güei* < HŌDIE. Juntament amb això també trobem trets morfosintàctics que divergeixen del castellà i l'apropen al galaicoportuguès, com l'absència de temps verbals compostos o l'enclisi de pronoms àtons al costat d'altres que el singularitzen, como l'anomenat neutre de matèria a les zones central i oriental, on s'estableix una oposició entre els noms continus o no comptables i els discontinus o comptables. Aquesta oposició repercuteix en la concordança amb l'adjectiu posposat i en altres categories de llengua on es combinen morfemes de gènere. D'aquesta manera tenim exemples com *lleche frío* 'llet freda', *xente bono* / *bona xente* 'gent bona', *fueya seco* / (una) *fueya seca* 'fulla seca' o la distinció *lu/lo* masculí/neutre: *a elli vilu* 'a ell el vegí', *a la xente vilu* 'a la gent la vegí'.

3 Per a una anàlisi més detallada de les característiques internes i evolutives de la llengua, vegeu Ana María Cano González (1992), "Asturiano / Leonés. Evolución lingüística interna" a *Lexicon der Romanistischen Linguistik*, VI, 1: 652-680 i la *Gramática Histórica de la Lengua Asturiana* (2003) de Xosé Lluís García Arias.

En la seva obra ja clàssica dins dels estudis lingüístics asturllleonesos, *El Dialecto Leonés* (1906), Ramón Menéndez Pidal delimita tres grans dialectes o àrees dins d'aquest àmbit territorial lingüístic: occidental (F- llatina mantinguda i conservació de diftongs decreixents /ei/, /ou/), central (F- mantinguda, monoftongació de /ei/ /ou/) i dialecte oriental (aspiració de F> [x]~[h] i monoftongació de diftongs decreixents).

1) El bloc occidental és caracteritzat pel manteniment de F-> llatina *fornu* < FORNU i també per la presència dels anomenats diftongs decreixents /ei/, /ou/. D'aquesta manera, aquesta s'estén per les terres on, havent diftongat les /Ē/ i /Ō/ llatines *tierra* < TĒRRA i *puerta~puorta* < PŌRTA enfront del galaicoportuguès, es conserven els diftongs decreixents /ei/, /ou/ –compartits amb el galaicoportuguès– i que a les varietats central i oriental de l'asturià o asturiano-llleonès i de la resta de llengües romàniques peninsulars es van reduir aviat a /e/ i /o/ respectivament: així tenim, com a exemples, del llatí *caldeiru* < CALDARIU, *poucu* < PAUCU. Juntament amb aquestes característiques apuntades ja per Menéndez Pidal (1906: 11-13) podríem afegir-ne d'altres com el tractament de la L- inicial llatina i geminada llatina -LL- bé en lateral palatal /ʎ/ bé en africada sorda àpico postalveolar [ʎ̥]: *llobu* o *l.lobu* enfront de la solució [l] en galaicoportuguès: *lobo*, manteniment de -L- intervocàlica llatina: *palu* davant de la pèrdua en galaicoportuguès: *pau* o, pel que fa als sons nasals, el manteniment de -N- en asturiano-llleonès enfront de la caiguda en galaicoportuguès: *lluna~l.luna* enfront de *lua* o el tractament en part del bloc occidental, en terres de Lleó i Miranda, del grup -NN-, que té com a solució la consonant nasal palatal [ɲ]: *cabaña* < CAPANNA, enfront de *cabana* del galaicoportuguès i part de l'asturiano-llleonès occidental septentrional.

Les parles d'aquest bloc occidental van des de l'oest del riu Navia fins al riu Nalón, aproximadament, a la zona asturiana, i entre els rius Cúa i Órbigo a la zona lleonesa, en comarques com *Babia*, *L.laciana*, *Palacios del Sil*, *Furniella*, gran part de la regió d'*El Bierzu*, *Cabreira*, *Maragatos*, *Cepeda* i *La Ribera del Órbigo*, juntament amb les parles zamoranes vives de *Senabria*, *Aliste* i *La Carbayeda*, i a Portugal amb la varietat mirandesa. És el bloc de major extensió geogràfica i majoritari a les parles vives fora d'Astúries.

Com ja hem dit, la varietat mirandesa, malgrat les seves característiques evolutives divergents en alguns casos de la resta de parles del bloc occidental com pot ser el subsistema de sibilants (tres parelles amb distinció sorda / sonora) o les modificacions del sistema vocàlic, en forma part. El mirandès es dona a conèixer per a la Filologia l'any 1882, quan José Leite de Vasconcelos publica una sèrie de petits articles al diari *O Penafidense*, sota el títol «O dialecto mirandez (Notas glottológicas)» que compila posteriorment a *O dialecto mirandez (contribuição para o estudo da dialectologia romanica no dominio glottologico hispanho-lusitano)*, que s'edita a Porto. És en aquest moment quan es coneix l'existència a Portugal d'una llengua que no és portuguès –ni tampoc no és gallec– i on Leite de Vasconcelos diu «establecer que'l mirandés pertenez al dominio español, como próximo del lleonés». El 1900-1901 apareix l'obra d'aquest mateix autor, en dos volums, *Estudos de Philologia Mirandesa*, on es descriu quasi totalment la gramàtica, la problemàtica del seu origen i filiació de la varietat mirandesa.

El 1906, Ramón Menéndez Pidal publica *El dialecto leonés* on, davant de les dades lingüístiques que aporta l'obra de José Leite de Vasconcelos i la resta de parles asturiano-llleonesses, inclou el mirandès en el domini lingüístic lleonès o asturllleonès, i demostrant la hipòtesi de filiació que apuntava Leite de Vasconcelos. Les seves peculiaritats són resultat d'una evolució divergent enfront de les altres parles asturiano-llleonesses, bé per conservació de trets que es perden a la resta de varietats –com pot ser el cas del sistema de sibilants de tres parelles amb oposició sorda/sonora–, bé per una modificació posterior –como és el reajustament del sistema vocàlic tònic a les zones on va anar desapareixent la diftongació de /ō/, a la qual cosa cal afegir una llengua sastre o *Daschprache* –el portuguès– diferent a la resta del domini lingüístic per raons geopolítiques.

2) El bloc central, com ja s'ha dit, va reduir /éi, óu/ a /é, ó/ com ho fa l'oriental (*calderu, pocu*), però conserva la /f-/ inicial llatina, aspirada a l'asturllleonès oriental [h] <h.>. Delimiten aquest bloc central les isoglosses *ei, ou/e, o*, d'un costat, i *f-/h.-* de l'altre. El seu àmbit geogràfic va entre els rius Nalón i Seya a Astúries i les valls altes de la muntanya central lleonesa: *Los Argüechos ~Argüeyos* i *Gordón* (García Gil, 2007b). Un tret present a l'asturià estricte és el canvi *-as>-es* i *-an>-en* que afecta fonamentalment els plurals femenins i diverses terminacions verbals: *casas* (llatí *CASAS*), *canten* (llatí *CANTANT*), davant de *casas, cantan* de les altres varietats diatòpiques. No obstant això, les isoglosses *-as/-es* i *ei, ou/e, o*, d'un costat, i *-es/-as* i *f-/h.-*, de l'altre, no coincideixen. Per l'oest els plurals en *-es* no arriben a tota l'àrea reductora de *ei, ou*, part sud de *L.lena* i *Ayer, Gordón* o *Los Argüechos~Argüeyos*, per exemple, que ofereixen *-e, -o* i *-as*. Per l'est, les formes en *-es* entren dintre de l'àrea d'aspiració fins al riu Aguadamía a l'est del Seya (municipis de Ribeseya, Parres, Cangues d'Onís –excepte els punts més orientals– i Amieva).

Aquest bloc central és sobre el que es conforma la norma i llengua referencial per diverses qüestions, entre les quals podem esmentar el seu pes demogràfic, la tradició literària, tendències ja evidents en el període medieval i ser un referent present dintre del discurs identitari asturià, com a varietat existent al si del país, i que, malgrat que no sigui la parla pròpia local de l'occident o de l'orient, sí que s'identifica com un parlar asturià propi i en alguns casos assumit com a referent prestigiat. Així ho recull Xulio Viejo (2003: 53-60), on estudiosos com Diego Catalán o Lorenzo Rodríguez-Castellano expressen el prestigi de les formes i resultats de l'*asturiano ovetense* o *asturiano común* (Rodríguez-Castellano).

3) La varietat oriental ofereix com a tret peculiar l'aspiració [h] <h.> de la /f-/ inicial llatina, que a les varietats occidental i central de l'asturiano-ileonès s'ha mantingut: llatí *h.ornu/fornu* < FÜRNU. La isoglossa *f-/h.-*, coincideix aproximadament amb el riu Seya, amb prou feines s'ha modificat des de l'antiguitat i l'expliquen per raons substratístiques, el Seya com a frontera entre els àsturs luggones, a l'oest, i els càntabres, a l'est. Estan dintre d'aquesta varietat municipis asturians com Ribeseya, Parres, Cangues d'Onís, Onís, Cabrales o Llanes i els municipis lleonesos de Sayambre i Valdión.

1.2. Breu història de la llengua asturiana o asturianolleonesa

Una vegada vistes les principals característiques lingüístiques i varietats geolectals de la llengua, volem fer un petit recorregut per la seva història externa, des de l'edat mitjana fins avui dia.

1.2.1. L'asturiano-ileonès a l'edat mitjana

L'espai geolingüístic asturiano-ileonès, des dels seus orígens, entès com a tal, coincideix amb les terres de l'actual Astúries –exceptuant-ne la part més occidental entre els rius Navia i Eo, adscrita al domini lingüístic galaicoportuguès–, i també s'estén per terres de Lleó (províncies de Lleó/*Llión* i Zamora), a més de la zona de Terra de Miranda (Portugal), així com l'Extremadura de 'reconquesta' lleonesa. Cal assenyalar, com diu Xulio Viejo (2003: 25) a la seva obra bàsica per comprendre la formació i evolució d'aquesta llengua, *La formación histórica de la llingua asturiana*, que la *lleonesització* lingüística de les terres al sud del Duero, i hi afegeixo de la zona oriental de la província lleonesa, a excepció de les valls de Sayambre i Valdión i el seu entorn, possiblement mai no va passar d'un nivell superflu, sent matisada aviat o desplaçada per la influència del castellà (García Gil, 2007a: 121-122). Veiem llavors que aquest romanç septentrional amb un territori constitutiu entre la mar Cantàbrica i el riu Duero s'associa tot seguit amb l'expansió de l'*Asturorum Regnum*, o regne asturllleonès en el seu moviment expansiu cap al sud fora del seu territori primigeni del *Conventum Asturum* seguint la Ruta de la Plata.

Si comparem la seva extensió medieval amb les dades i realitats actuals veiem que aquesta àrea lingüística s'estén per la zona asturiana ja esmentada, zona nord i oest de les actuals províncies de Lleó i Zamora, on limita amb el galleg present a l'occident d'El Bierzu i Senabria, i la Terra de Miranda, a Portugal, extrem meridional del nostre domini.

Per l'orient aquesta llengua limita a Astúries amb les parles muntanyeses i les castellanoseptentrionals a la zona lleonesa. Si bé determinats trets considerats com a definidores de l'asturiano-lleonès penetren a Cantàbria, altres trets cantabrocastellans entren a la zona asturiana més oriental. Tal com ho va delimitar Francisco García González (1982: 173-191), les parles dels municipis asturians de les Peñamelleras, Ribadeva i la part oriental de Llanes –a partir del riu Purón– formarien part de les parles muntanyeses.

Veiem llavors com aquest domini romànic medieval, situat entre els dominis galaicoportuguès i castellà, va reduir la seva extensió territorial en un procés històric i continu dins del qual podríem marcar dues tendències (García Gil, 2007a: 121-122):

1. Una primerenca i progressiva castellanització o, millor expressat, deslleonesització de les zones al sud del Duero, juntament amb un procés semblant a la planúria oriental a l'est de la província de Lleó i a gran part de la de Zamora.

2. Un procés de substitució lingüística, castellanització, a la zona nord del Duero, més accentuat a les terres lleoneses i més tardà a Astúries, que va portar a la desaparició de les varietats dialectals de gran part de Lleó i Zamora, on perviu amb precarietat a zones del nord i oest, i amb certa vitalitat al Principat d'Astúries. Dintre d'aquest procés podem destacar també el distanciament de les varietats diatòpiques asturiano-lleoneses per l'absència d'una norma referencial establerta des d'un poder polític propi, una varietat diatòpica que, tanmateix, no apareixerà normalment reflectida a l'escriptura medieval.

El primer text en el romanç asturllleonès del qual es té coneixement és el document conegut com *Nodizia de Kesos*, entre els anys 974-980, anotació marginal d'una llista de formatges al revers d'un altre document en llatí i del qual a penes hi ha trets determinants de la seva adscripció lingüística més enllà que és un text romanç i adscrit a l'àmbit lleonès per la seva ubicació geogràfica en el desaparegut monestir de San Xusto y San Pastor de Rozuela (Ardón, Lleó). Mentrestant, la resta de la documentació d'aquells segles X al XIII serà en llatí. No obstant això, fins al segle XI és freqüent l'aparició de formes asturllleoneses inserides en textos llatins i formes romàniques sota aspecte de llatí, però desapareixeran més tard pel sorgiment d'un corrent llatísta purista que va corregir aquell procés d'hibridació que es veia als textos d'aquelles èpoques.

Cal esperar al segle XII per veure l'aparició a la documentació medieval asturianolleonesa del nostre romanç al *Fueru d'Avilés* de 1145 i ja posteriorment, al segle XIII, a documents notariais de compra-venda, herències i donacions d'àmbit privat i textos legals com els furs de ciutats com Oviedo o Zamora o el propi *Fueru Xulgu*, codi legal bàsic del Regne de Lleó. Un ús que durarà fins a la meitat del segle XIV i que aviat serà substituït pel castellà en aquests àmbits formals.

Quant a la literatura d'expressió en llengua asturiano-lleonesa a l'edat mitjana⁴ no ens ha arribat fins avui cap mostra de la qual puguem afirmar amb seguretat l'origen lingüístic per raons de prestigi d'un costat del llatí, en l'àmbit formal, i del galaicoportuguès en la producció lírica, juntament amb

4 Per aprofundir en aquest tema, consulteu Xulio Viejo (2004): *Llingua y cultura lliteraria na Edá Media asturiano-lleonesa* (Historia de la lliteratura asturiana; 1), Uviéu: Trabe.

una característica d'aquest domini que serà la no individuació del romanç: a diferència dels romanços veïns, galleg i castellà, no hi haurà un glotònim basat en cap dels etnònims 'asturià' o 'lleonès' en aquest període inicial. No hi ha a la documentació medieval d'Astúries i Lleó als segles XIII i XIV cap referència a un terme que no sigui *romance* o *romançio*. Enfront del *nuestro romanz de Castiella, lengua castellana* (el 1252, 1254) o *castellano* (1284) o *gallego* (1286, 1291) no tenim aquest glotònim en aquest domini asturiano-lleonès. Cosa que pot explicar la no necessitat pragmàtica d'escriure en la forma vernacla o de diferenciar-la de les veïnes.

No obstant això, mostres de textos literaris medievals amb presència de trets lleonesos per a Menéndez Pidal serien obres com el Llibre d'Alexandre, *Poema d'Elena y María* o la *Crónica d'Alfonso XI*, encara que, més que textos lleonesos, cal interpretar-los com textos originaris en castellà i copiats posteriorment en terres de Lleó, transmetent el copista, sense tenir-ne consciència, hàbits lingüístics de la seva llengua primera. Són llavors en paraules de X.L. García Arias (2002: 23):

[...] Són els textos jurídics del regne àstur els que ofereixen el testimoni més reeixit de l'ús medieval de la llengua comuna en un i altre costat de la serralada. En ells es veu que, poc a poc, van assolint un model d'escriptura o, en paraules de Rafael Lapesa, un asturlleonès general [...]

1.2.2. Els segles fosc

Els segles posteriors són coneguts com segles fosc, èpoques en les quals no tenim mostra escrita de la llengua, desapareguda de tota mena d'escriptura, però aquesta es va continuar parlant amb vitalitat a la major part de les terres asturòfones i es va transmetre de generació en generació, encara que se n'iniciés la substitució en determinats àmbits socials de la noblesa del país o en el personal de les instàncies administratives d'Astúries, Lleó i de la Terra de Miranda a Portugal. Una creixent política centralista i intervencionista de Castella referma aquest procés de substitució lingüística a les classes altes de la societat i no deixa consolidar l'asturiano-lleonès com a llengua literària, davant del castellà i del portuguès que, en aquesta època, entraran en un procés de fixació i codificació, fet que els dona un caràcter de llengua de cultura. Davant d'això, l'asturiano-lleonès continua sent el camí normal de comunicació de quasi la totalitat de la població. La seva oralitat exclusiva porta a la dialectalització i fragmentació de l'idioma, amb incidència sobre la comunitat lingüística i germen de la pèrdua de consciència d'unitat lingüística als diferents territoris asturòfons. Un procés, tot i això, prolongat en el temps i que, tanmateix, manifesta davant d'aquesta situació una gran vitalitat en l'ús popular, refugi de la nostra llengua.

Aquest convenciment en la continuïtat i vitalitat lingüística es veu reforçat ja al segle XVII amb l'aparició del primer autor de nom conegut en la nostra llengua, Antón González Reguera, *Antón de Mari-Reguera*, que el 1639 va guanyar amb el poema *Pleitu ente Uviéu y Mérida* un concurs literari convocat a Oviedo amb motiu de les festes de Santa Olaya –a les quals van concórrer obres escrites també en llatí, grec i castellà. Amb ell s'inaugura una tradició literària que no deixa de fructificar fins als nostres dies.

Al territori lleonès (García Gil, 2007c: 133) no trobarem, o no s'ha trobat fins ara, cap expressió literària en llengua asturianolleonesa similar a la producció lírica asturiana des de mitjan segle XVII. Sols a la zona més meridional del vell Regne Lleonès, al voltant de la Universitat de Salamanca, sorgeix un ús del *sayagués* –dialecte idealitzat rural que pren diversos trets de les parles populars de les rodalies en boca de pastors– en peces teatrals d'autors com Juan del Enzina o Lucas Fernández entre d'altres. Una llengua pastorívola amb una presència de trets lleonesos bàsicament fonètics i a penes morfosintàctics, quasi estereotipats, junt amb determinat lèxic que busquen fer riure.

Davant d'aquest panorama a les terres del vell Regne de Lleó, l'activitat literària i l'interès per la llengua se centrarà a Astúries al voltant de la Universitat d'Oviedo i d'una petita noblesa local i posterior burgesia que s'acostarà a l'asturià, bé des de la creació literària poètica o amb les propostes d'estudi i dignificació de la llengua que no arribaran a quallar.

1.2.3. Els segles XVII i XVIII

D'aquesta manera fem una ràpida visió d'autors⁵ del segle XVII com el propi Antón de Mari-Reguera o Francisco Bernardo de Quirós y Benavides. En el segle XVIII, hi ha autors com Xosefa de Xovellanos, Bruno Fernández Cepeda, Antón de Balvidares Argüelles o Xuan González Villar, autors d'una obra bàsicament dialògica (monòlegs o diàlegs) d'ambient rural, i sobre crítica política i social des de la perspectiva ideològica reformista o conservadora que tinguessin. En aquest període, Melchor Gaspar de Xovellanos i González de Posada són dos noms bàsics en parlar del segle XVIII; amb les seves idees il·lustrades sobre la llengua planejaran la creació de l'Acadèmia Asturiana de Bones Lletres, a la manera de les acadèmies d'aquell temps, que s'hauria d'encarregar de la redacció d'un diccionari i d'una gramàtica de l'asturià, cosa que no es va fer mai, malgrat que coneixem mostres del diccionari que anava fent González de Posada.

1.2.4. Del segle XIX fins a 1936

Al segle XIX l'expressió literària asturiana ja té assumides unes formes que la defineixen: predomini de la lírica, amb to irònic i de temàtica crítica i didàctica, així com una continuació d'allò anterior, ambientació rural, mètrica tradicional i estructures poemàtiques dialogístiques. L'any 1839 es publica la primera antologia de poesia, obra de Xosé Caveda y Nava, *Colección de poesías en dialecto asturiano*, reimpressa el 1887 per qui serà rector de la Universitat, Fermín Canella, a la qual afegeix noves aportacions. Al llarg de la segona meitat del segle XIX sorgeixen escriptors que aconseguiran un cert prestigi; són noms como Xuan María Acebal i Tiadoro Cuesta. Junt amb això veiem aportacions com els articles, en prosa, sobre la mineria, de Xuan Fernández Flórez (*Drechu Constitucional*, 1862) o el treball del bisbe Manuel Fernández de Castro, que tradueix a l'asturià *L'Evanxeliu según San Mateo* (1861) i la butlla sobre la *Inmaculada Concepción de la Virxen* entre 1863 i 1868, que busquen una prosa culta i noves vies per a la llengua que no van quallar. Una època en la qual es continua plantejant gent com Gumersindo Laverde Ruiz, catedràtic posteriorment a la Universitat de Santiago de Compostel·la, la necessitat d'una acadèmia asturiana, un diccionari, una gramàtica i una càtedra de bable a la Universitat. Xuan Junquera Huergo redactarà un diccionari i una *Gramática Asturiana* (1869) no publicada fins al 1991.

Als primers anys del segle XX, junt amb la línia continuadora de les pautes anteriors i les obres teatrals costumistes de l'anomenat Teatru Rexonal Asturianu, amb la figura de Pachín de Melás, sorgeixen autors en els quals s'albira classicisme per un costat i el modernisme per un altre (musicalitat, simbolisme entre altres elements) a les obres de «Pepín de Pría», Xosé García Peláez (1864-1928), *Nel y Flor* i a *La Fonte del Cai*. Un altre autor destacable és el Padre Galo Fernández, «Fernán Coronas» (1884-1939), autor en l'obra del qual es troba la presència de la nostàlgia (l'anomenada *señardá*) i del classicisme. Autors que apunten una línia nova en la literatura asturiana que tampoc no quallaria.

⁵ Per a una visió completa de la història de la Literatura Asturiana: *Historia de la Lliteratura Asturiana* (2002), Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.

A les terres de Lleó i Miranda la producció literària serà quasi inexistent, on la literatura popular⁶ serà de transmissió oral i on caldrà esperar per les mostres escrites conegudes ja al segle XIX. Tenim notícia del text de mitjan segle XIX, «La paràbola del fíu pròdigu» de prop del 1847 a càrrec de J.B. Dantín en dialecte *cepedanu* i per encàrrec del frenòleg català Marià Cubí i Soler, interessat en les llengües i dialectes peninsulars. També d'aquesta segona meitat del segle XIX, encara que sense saber-ne la data exacta, és *Cartas a Gallardo en Dialecto Babiano*. Hem d'esperar al 1907 per veure un llibre *–De la Ribera del Órbigo. Cuentos en dialecto leonés–* publicat a Lleó en la nostra llengua, de Cayetano Álvarez Bardón, i poques més són les mostres d'aquesta literatura fins a finals del segle passat en terres lleoneses.

Per a la Terra de Miranda, l'any 1882 és bàsic, perquè és llavors que es dona a conèixer a la comunitat científica el mirandès de la mà de José Leite de Vasconcelos. És en aquest moment quan apareixen els primers textos en mirandès, com assenyala Amadeu Ferreira (2003: 97-113), en una regió on, de la mateixa forma que a Lleó o Zamora, la literatura era d'expressió oral. La literatura mirandesa escrita comença també de la mà de José Leite de Vasconcelos el 1884 amb la publicació de *Flores Mirandesas*, vuit poemes per donar a conèixer aquesta varietat mirandesa, amb funció més lingüística que literària i de valor històric per ser el primer text literari conegut en mirandès. Durant la resta del segle XIX destaca el treball dels traductors: J. Leite de Vasconcelos –amb la traducció de Camões: *Camoniana mirandesa–*, un parell de poemes de Manuel Sardina i en paraules d'Amadeu Ferreira del principal escriptor en mirandès del segle XIX, Bernardo Fernandes Monteiro, amb la traducció de *los cuatro evangelios, la carta de San Paulo a los corintios* entre d'altres junt amb peces narratives –*cuntas–* de creació pròpia. A aquest grup afegeix Ferreira autors d'uns pocs poemes coneguts com Francisco Meirinhos o Francisco Garrido Brandon o l'obra teatral *Saias* d'Alfredo Cortez *Saias*, ja el 1938.

Amb la Guerra Civil espanyola (1936-1939) es produeix un trencament amb allò que es feia anteriorment, amb el qual la literatura es refugiarà en textos costumistes i folklòrics, i la substitució lingüística començarà a notar-se amb l'escolarització obligatòria, menyspreadora i perseguidora de llengües que no fossin el castellà. La despoblació de l'àmbit rural i l'arribada dels mitjans de comunicació de masses, ràdio i televisió, suposen un moment de major pressió de la llengua oficial de l'Estat i de disminució de la vitalitat de la llengua, i l'inici de la seva substitució.

Mentrestant, a Miranda do Douro tenim dos autors en els quals «es pot dir que comença una literatura d'arrel mirandesa, per autors mirandesos. La producció literària que es coneix dels dos autors és a la poesia.» Ferreira (2003: 102): dos capellans, Manuel Preto (1914-1983) i Antonio Maria Mourinho (1917-1996). Del primer, Manuel Preto tenim l'obra *Bersos Mirandeses*, que si bé l'autor la fa als anys seixanta no es publica fins al 1996; obra descriptiva de la terra i del sentiment per ella des de la nostàlgia de qui n'ha marxat lluny. L'altre autor, Antonio Maria Mourinho, té la seva obra principal en *Nuossa Alma Nuossa Tierra* (1961), obra lligada a una profunda religiositat i a un sentiment de dolor per Miranda i el seu isolament. El 1979 publica el poema *Scoba Frolida an Agosto*. Posteriorment té alguns poemes publicats en diversos llocs, com el de 1990 dedicat a la vila de Sendín, junt amb traduccions dels evangelis o de diversos poemes de José Viale Moutinho.

6 Per a una visió d'aquesta literatura lleonesa popular d'expressió oral vegeu Nicolás Bartolomé Pérez (2007): *Filandón. Literatura Popular lionesa*. O Limaco Edicions. Per al mirandès vegeu l'obra coordinada per António Bárboles Alves *Literatura Oral Mirandesa. Recolha de textos an mirandés* (1999), Porto: Granito Editores e Livrários. O la llista d'autors i textos a l'article d'Amadeu Ferreira «Notas d'introducción a la literatura mirandesa» *Ianua, Revista Philologica Romanica* número 4 (http://www.romaniaminor.net/ianua/index2_es.htm).

1.2.5. *El Surdimientu*

En la data simbòlica de l'any 1974 es produeix a Astúries un moviment de dignificació i reivindicació de la llengua pròpia. Al voltant de les idees sobre la llengua i cultura asturianes de Conceyu Bable s'articula tot seguit un discurs dignificador i modernitzador de la llengua que conduirà per un costat a la creació d'un organisme oficial per a la normativització de la llengua, l'Academia de la Llingua Asturiana (1981) amb la missió d'investigar i formular les normes gramaticals de les varietats lingüístiques de l'asturià, donar orientacions i normes per al seu cultiu literari. Afavorir l'ús, aprenentatge i difusió de l'asturià en les seves diferents modalitats, vetllar pels drets lingüístics dels asturians i col·laborar en la formació del professorat, en connexió amb les institucions competents.

D'altra banda, el sorgiment d'un moviment social pels drets lingüístics, amb grups de lleialtat lingüística, com és el cas de la *Xunta pola Defensa de la Llingua Asturiana* (XDLA), que defensen la igualtat social i de marc legal dels asturparlants. Junt amb això es desenvolupa una activitat literària sense precedents, una producció que trenca els esquemes anteriors de subordinació, de costumisme i limitació de gèneres: el *Surdimientu*. És aquest un moment en què se superen les temàtiques, en què es desenvolupa o es busca desenvolupar les capacitats estètiques i literàries de l'asturià des de dintre, sense intermediació de la llengua castellana, i s'actualitza la temàtica i es diversifiquen els gèneres que es cultiven. Apareixen així autors com Xuan Bello, Roberto González-Quevedo de Palacios del Sil (Llión), Antón García, Berta Piñán, Lourdes Álvarez, Miguel Rojo, entre d'altres, que escriuen en la llengua pròpia d'aquestes terres segons les pautes i línies contemporànies, trencant amb la tradició asturiana de temàtica rural, moralitzant i de diàleg, posant la literatura en asturià al mapa. Una producció literària que dona als anys noranta del segle passat un nou període de vitalitat a Miranda do Douro, amb autors com Amadeu Ferreira, Antonio Barbolo Alves, Jose Francisco Fernandes entre d'altres, que amplien els camps d'escriptura, porten temàtiques noves i, com asturians i lleonesos, busquen trencar els esquemes anteriors de costumisme i ruralisme de la llengua i de la seva expressió literària.

Dins del treball normativitzador de l'Academia destaquen tres obres. Una primera obra el 1981, les *Normes Ortogràfiques y Entamos normativos*, que recull les bases del model de llengua culta: basada en la fonètica o morfologia de l'asturià central, acceptació de totes les construccions sintàctiques asturianes com a norma i l'acceptació de l'ús de tot el lèxic asturià sigui quina sigui la varietat d'origen. Igualment les varietats estaran presents en el cultiu literari i la parla del lloc ha de ser tinguda en compte en el procés d'escolarització. Aquest treball continuarà amb dues obres que rematen aquesta activitat normativitzadora: la *Gramática de la Llingua Asturiana* (1998) i el *Diccionariu de la Llingua Asturiana* (2000).

Junt amb aquest avanç en els camps literari i normativitzador, especialment a Astúries, la normalització social de la llengua no acompanya aquest desenvolupament. La no oficialitat de la llengua enlloc i l'incompliment de les lleis d'ús per part del Govern asturià, l'absència de mesures per part del Govern autonòmic de Castella i Lleó i el caràcter limitat de la regulació i aplicació en el cas mirandès deixen en una situació delicada la continuïtat de la llengua i fan veure'n una substitució, molt avançada en territori de Castella i Lleó (Lleó i Zamora) i que avança entre la pèrdua de parlants patrimonials a Miranda i a Astúries, camí d'una substitució pel castellà o el portuguès que sols podria evitar-se amb el marc legal adequat, l'oficialitat, i les lleis de normalització lingüística corresponents, i sobretot amb l'inici del desenvolupament real i efectiu d'aquestes mesures. Sense això les lleis es converteixen en paper mullat i per si soles no solucionaran res.

D'aquesta manera la seva presència als mitjans de comunicació és mínima, exceptuant-ne el setmanari íntegrament en asturià *Les Noticias*, fundat el 1996 a Astúries, o una petita presència en

articles de la varietat mirandesa al diari digital *Diario de tras os montes*⁷, al *Jornal Nordeste* o al diari de tiratge nacional *Público*. A la radiotelevisió pública asturiana (rtpa), la seva programació en asturià és escassíssima i encara així lidera audiència, com és el cas del programa *Camín de Cantares*, cosa que demostra que sí que hi ha una demanda de l'idioma a la televisió. Un altre mitjà compromès amb la llengua, *Radio Sele*⁸, que emet en asturià, mostra de l'actitud de la classe política envers l'idioma, va veure com es revocava de manera il·legal per part del Govern socialista asturià una llicència comercial. El 2005 els tribunals van donar la raó a l'emissora però a dia d'avui continua sense fer-se efectiva la devolució de la llicència a Radio Sele. Una iniciativa radiofònica en mirandès és el programa emès des de 2001 a Radio Mirandum-Fm, a cura de Domingos Raposo.

L'ensenyament és a Astúries⁹, des del curs 1984/1985, voluntari dintre de l'horari escolar, però es veu sotmès a múltiples problemes quant a «ràtio» d'alumnes, voluntat dels centres i actitud negativa de la Conselleria de Cultura del Govern d'Astúries. Malgrat això, l'estudien uns 17.000 alumnes d'educació primària i 4.500 a l'educació secundària, on competeix amb altres matèries revalorades pels centres. A la Universitat d'Oviedo, malgrat les decisions de la Junta General del Principat i de les propostes de la Facultat de Filologia i la pròpia Universitat al Consell d'Universitats no hi ha Llicenciatura en Filologia Asturiana. En lloc d'això hi ha dos títols de postgrau per a experts (Magisteri) i especialistes (Filologia) en Filologia Asturiana fins que es posi remei a aquesta situació. A la regió lleonesa, províncies de Lleó i Zamora, no hi ha ensenyament reglat de l'idioma, ni presència a les aules. Sols per l'acció de les iniciatives d'associacions de reivindicació lingüística o de l'aula de cultura tradicional de l'Ajuntament de Lleó hi ha classes per a adults o com a activitat extraescolar en diverses escoles de la ciutat de Lleó. Quant a l'ensenyament a la Terra de Miranda, present a les escoles des del curs 1986/1987, hi ha en aquest curs escolar uns 450 alumnes –un 54,7% del total– d'aquesta matèria opcional sobre un univers de 800 alumnes de les escoles de Miranda do Douro i Sendin¹⁰ –generalitzat en tots els nivells des de preescolar fins al 12è any. D'aquesta manera, segons dades que prenen com a font l'*Agrupamento de Escolas de Miranda do Douro/Juntouro de Scuolas de Miranda de I Douro* i *Concelho Executivo da Escola de Sendim*, hi ha a preescolar 85 alumnes enguany, un 20% del total de nens escolaritzats que cursen la matèria de mirandès, junt amb 315 de primària –el 74% del total d'alumnes apuntats a mirandès– i 28 al nivell de secundària, cosa que suposa un 6% del total d'alumnes en aquesta matèria.

A la toponímia és a Astúries on els processos de recuperació de la toponímia tradicional estan més avançats, dins de la Llei d'ús i del pla de normalització lingüística 2003-2007 del Principat, amb la feina de la Xunta Asesora de Toponímia¹¹ que amb el treball de validació i investigació de la toponímia de llocs, viles, ciutats i municipis eleva a oficials aquells topònims dels municipis –uns 25 sobre 78 a dia d'avui i amb uns altres 28 municipis en diferents fases d'aquest procés– que ho sol·liciten, però que a la pràctica no tenen visualització real en la majoria dels casos i el seu ús és mínim a dia d'avui. Als llocs mirandesos hi ha retolació bilingüe d'aquests. Quant a la toponímia autòctona de les terres parlants, inserides en el marc administratiu de la Comunitat Autònoma de Castella i Lleó, no té cap reconeixement oficial i ni tan sols hi ha versió bilingüe ni tasca d'investigació i inventari.

Veiem a manera de resum com la situació de la llengua és diferent a cadascun dels territoris històrics de la llengua asturiano-ileonesa, en els quals Astúries té més població parlant i avanços en la

7 L'enllaç és <http://www.diariodetrasosmontes.com/mirandes/index.php3>.

8 Pot escoltar-se a <http://www.radiosele.net>.

9 Per veure dades més concretes sobre escolarització a Astúries i la seva evolució: <http://www.asturies.com/asturianu/escolarizacion.htm>.

10 Publicat a <http://ciberduvidas.sapo.pt/noticias.php?rid=1400>.

11 Vegeu <http://www.politicallinguistica.org/toponimia.php>.

recuperació lingüística, i la pitjor part se l'emporta la llengua en el marc administratiu de Castella i Lleó (províncies de Lleó i Zamora), amb pèrdua de parlants i sense un procés de recuperació lingüística més enllà del desenvolupat pels col·lectius de lleialtat lingüística. En una situació intermèdia per la seva vitalitat i progressos en la recuperació lingüística quedaria la Terra de Miranda (Portugal) que, malgrat el marc legal, la petita mida de la comunitat parlant i la falta de compliment i aplicació real de les mesures normalitzadores podria debilitar la varietat mirandesa i fer perillar en un futur la seva existència. En definitiva, és una llengua minoritzada, que a força llocs de Lleó i Zamora està en vies de substitució completa i que necessita un marc jurídic i legal junt amb l'adopció de mesures reals, concretes i efectives de dignificació, promoció i normalització, si vol sobreviure al segle XXI.

2. Aspectes sociolingüístics

Vistes ja les característiques bàsiques de l'asturià o asturiano-llleonès des d'una perspectiva glotològica i geolingüística, analitzem-ne alguns dels aspectes més rellevants del pla sociolingüístic, com pot ser la qüestió del nom –la divergència de tractament dins del domini– o les actituds i creences dels parlants, entre d'altres.

2.1. La qüestió del nom: el glotònim des d'una perspectiva científica i des d'una perspectiva popular. Possibles conflictes nominals

Dins d'aquest apartat volem abordar la qüestió de l'etiqueta de la llengua, el seu nom, des de dues perspectives. D'una banda, el treball identificador des de l'àmbit geolingüístic i, d'altra, el glotònim popular, com anomenen els seus parlants el codi lingüístic propi.

És aquest un aspecte sobre el qual es plantegen qüestions i objeccions des de les iniciatives de recuperació de la llengua als territoris meridionals del domini, Lleó i Miranda, i que pot ben ser un mirall de l'evolució divergent dels diferents territoris de la nostra àrea lingüística: petita consciència d'unitat lingüística a causa de la fragmentació dialectal, la incomunicació entre comunitats parlants i el procés de substitució lingüística, cosa que es manifestarà, com veurem tot seguit, en l'existència de denominacions locals per a la llengua.

2.1.1. El nom com a etiqueta d'un lingüista

Dins del treball glotològic, al costat de la descripció de llengües i les seves varietats –taxonímic–, apareix en força casos el d'etiquetatge –glotònim– d'aquests sistemes que descriu. Per a això s'acostuma a acudir a la denominació popular o tradicional amb què s'identifiquen els seus parlants, però en el nostre cas és diferent.

És Ramón Menéndez Pidal l'any 1906, en la seva obra *El dialecto leonés*, qui bateja de forma unitària les parles que s'estenen des de la mar Cantàbrica fins a Miranda do Douro: *dialecto leonés*. Una denominació que busca ajuntar sota la mateixa etiqueta aquestes parles. El seu concepte classificador i denominador parteix d'una concepció historicista prèvia: són les parles que s'estenen per l'antic Regne de Lleó i considera adequada aquesta denominació unitària per a les parles que agrupa a la seva obra, per explicar millor la història de la seva idea de la llengua castellana o llengua espanyola. Res de més lògic, llavors, que denominar *leonés* a aquestes parles que estudia, donat que es troben en territori d'aquest regne. Tanmateix, sí que es pot qüestionar a la llum d'altres dades que tenim:

Malgrat ser una llengua que s'estén per aquest regne medieval, no és l'única llengua que s'hi trobarà al seu interior: junt a zones asturòfones, en aquest regne lleonès, continuador i evolució de l'*Asturorum Regnum*, n'hi ha de llengua galaicoportuguesa i llengua castellana. Per tant, no es pot establir una identificació primària entre Regne de Lleó i *dialecto leonés*. És cert que el romanç asturlleonès sorgeix en aquest territori, però l'etiqueta historicista igualadora regne-llengua no funciona en aquest cas. Així, des d'una definició del dialecte apriorística, i encara que la intuïció no anava desencaminada, amb un marc geohistòric dóna peu a inserir en aquest contínuum de parles, varietats que amb les dades posteriors bé podem dir que no formaven part ja del nostre domini al principi del segle passat –Cantàbria, Extremadura–, o fins i tot una extensió territorial que ja des de llavors no tenia, en tenir en compte aspectes de la toponímia a l'hora de marcar-ne els límits.

Destaca també el fet de no usar les dades i denominacions existents a Astúries ja des del segle XVI per a la llengua –*asturiano, idioma asturiano, lengua asturiana*– com a l'obra d'Hernán Nuñez¹² de 1555 sobre Refranes o Proverbios en romance i sembla oblidar les denominacions coetànies en aquells moments a Astúries, junt amb la literatura asturiana de l'època, així com les mencions a l'*asturiano* en segles previs. Tanmateix, no pot fer més (Pidal, 1906: 139) que explicitar el terme *asturiano*, ja que es considera «el resto mejor conservado del antiguo leonés», davant de la resta d'especificacions, on fa referència a l'àmbit geogràfic: Lleó, Zamora, Salamanca... Igualment fa una classificació dialectal de l'asturià, idèntica a la plantejada genèricament per ell. Per tant, sembla que intenta en certa manera conjugar la seva visió historicista apriorística amb la realitat lingüística asturiana.

No obstant això, el terme *leonés* l'usen abans que ell autors com Gessner (1867) o Hanssen (1896), però cal adonar-se que l'empren fent referència a textos medievals i que el consideren, dintre de la seva perspectiva neogramàtica, com a part de l'estudi de l'evolució del castellà, una bona font per a la interpretació evolutiva de la llengua espanyola. Uns filòlegs del segle XIX que apliquen l'etiqueta lleonès a la documentació medieval escrita del Regne de Lleó, en el seu sentit més estricte de les terres al sud de la serralada Cantàbrica.

A la Terra de Miranda és amb Leite de Vasconcelos el 1882, amb *dialecto mirandés*, quan es posa nom tècnic a la nostra llengua a Portugal, nom local anterior al glotònim que sorgeix del treball de Pidal el 1906. Posteriorment tindrem noms com *mirandés* o *lhengua mirandesa*, sobretot a l'última dècada del segle passat, quan comença la tasca dignificadora i normalitzadora en aquesta terra mirandesa.

Entenem així com aquest terme *leonés* no és sinó una etiqueta classificadora d'una realitat lingüística, més o menys encertada, feta per investigadors de la història de la llengua, subsidiària de la investigació de la llengua castellana o espanyola i que no atenen a altres trets que els historicistes, oblidant altres aspectes com la denominació pròpia dels parlants envers la seva llengua o la perspectiva autocentrada en l'asturiano-ileonès.

Posteriorment, aquest terme l'acollirà l'escola lingüística de Pidal, junt amb altres denominacions posteriors que busquen ajustar millor la nostra realitat lingüística a l'àmbit geogràfic que ocupa i a la realitat lingüística, tant històrica com contemporània: *asturllionés, asturianollionés* o *asturiano-llionés*. Malgrat tot, cal esmentar com l'ús del terme asturiano-leonés apareix primer, ja el 1882, en el treball de Jose Leite de Vasconcelos a *El dialecto mirandez* (1882: 38).

12 NÚÑEZ, HERNÁN: *Refranes o proverbios en romance (1555)*. Edició crítica de Louis Combet, Julia Sevilla, Germán Conde i Josep Guà. Madrid: Ediciones Guillermo Blázquez, 2001; 2 vols.

Podem esmentar, per últim, dintre d'aquesta etiqueta *leonés*, l'entrada sisena del *Diccionario de la Real Academia Española* (DRAE), com una altra possibilitat: varietat regional del castellà a la regió lleonesa. Seria llavors, des d'aquesta definició, possible entendre com a *leonés* el castellà de gran part de Lleó, Zamora i Salamanca que avui dia ja no parla asturiano-lleonès perquè va desaparèixer en aquelles terres els últims segles.

2.1.2. El nom popular o tradicional

Quan ens enfrontem a la denominació que donen a la llengua pròpia els seus parlants, això és, el nom popular o tradicional que dona la gent a la seva llengua, veiem com aquesta, a més d'eina de comunicació, de sistema lingüístic, té una funció identitària. Així, no ens estranya gens que a Astúries aquest nom respongui a *asturianu~asturiano*, com apareix per exemple a l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* (ALPI) fet a les primeres dècades del segle passat.

Tanmateix, el que ens podria semblar que era així no és d'aquesta manera a les terres lleoneses i mirandeses. No tenim aquest glotònim identitari, sinó que, amb les dades que ens proporciona l'esmentat *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* (ALPI) en els seus punts d'enquesta en terres lleoneses i de Zamora, veiem una altra realitat, una denominació fragmentària, que respon a la realitat territorial i socioeconòmica més propera, o simplement a allò local: *babianu*, *alistanu*, *senabrés*, *carbayés* (ALPI) o *furniellu* (García Gil, 2001) fan referència al territori més immediat que coneix el parlant i amb el qual identifica la llengua. Al costat d'aquests noms comarcals tenim formes com *pachuecu-pachuocu* (San Ciprián de Senabria), *chapurriáu* (Oumaña) o *charru* (Aliste, Senabria) o *caçurro*, *chaco* o *charro* a Miranda do Douro (Portugal), que marquen una actitud en certa manera minusvaloradora envers la llengua en contrast amb el castellà o amb la llengua *fidalga* o *grave* que seria el portuguès. Uns termes, tanmateix, ben poc usats a la Terra de Miranda i que conviuen en el passat ja amb formes molt més esteses com la *nuossa lhéngua* (Leite de Vasconcelos, 1900: 17) o *mirandés*. Un ús del glotònim a la Terra de Miranda que va anar deixant enrere aquesta minusvaloració i consolidant un ús identificador del territori amb el nom de la llengua.

D'aquesta manera, per a la zona lleonesa, formes com *lleonés* no són referents primaris de la seva parla, per més que coneguïn aquesta forma com a gentilici. Les causes bé podrien ser en aquest cas:

- Territorialització de la llengua: arraconada a determinades zones en un procés històric continuat fins avui dia. Aquesta no es veu, llavors, com referent identitari a les províncies de Lleó i Zamora.
- Junt amb aquest procés, un nucli urbà no asturòfon, a les ciutats de Lleó o Zamora; des de diversos segles enrere, però no des de l'edat mitjana, com es vol fer veure, sinó en segles posteriors.
- Importància socioeconòmica de les comarques en aquest àmbit. Serien aquestes les microàrees bàsiques de relacions socials i econòmiques junt amb un intercanvi secundari amb les comarques veïnes.
- Elevació del que entenen com a particularitats lingüístiques pròpies a tret identitari primari front a llocs pròxims. D'aquí les denominacions locals.
- Falta d'una estima lingüística i, per tant, d'aquí els noms despectius envers la parla pròpia.
- Un procés de pèrdua progressiva de la identitat lleonesa, accelerat amb la seva inserció en la Comunitat Autònoma de Castella i Lleó l'any 1983, sense mesures oportunes de protecció de la identitat de Lleó –vista com obstacle per al normal desenvolupament de l'autonomia castellanlleonesa. Una pèrdua d'identitat vinculada a la pèrdua d'identitat lingüística i, malgrat tot, els últims anys aquesta situació d'adscripció territorial estimula la recuperació

d'elements identitaris lleonesos i consolida el sentiment lleonès de la població i de rebuig a l'ens autonòmic.

Com s'ha vist, no apareix *llionés*~*l.lionés* per al nom de la parla. Però, què passa amb asturianu a la regió lleonesa? El mateix, no apareix, no hi ha tal glotònim, sinó que s'identifica immediatament amb Astúries i no amb la parla pròpia, i s'arriben a rebutjar possibles formes autòctones perquè s'entenen com a asturianes, com es veu per exemple a l'enquesta de l'alpi a Cofiñal (Lleó).

No obstant això, enfront d'aquestes respostes espontànies davant el nom de la parla tradicional d'aquestes terres del primer terç del segle passat, tenim una font de respostes molt més recent, des de la sociologia del llenguatge, a través de l'*Estudi Sociolingüísticu de Lleón* (X.A. González Riaño & X.L. García Arias, 2006) on sí que es pregunta, a través d'un qüestionari tancat, al nord lleonès estricte primer, per la denominació de la parla tradicional, i mitjançant un de posterior d'enguany (2008) *II Estudi Sociolingüísticu de Lleón* (X.A. González Riaño & X.L. García Arias, 2008), sobre el marc provincial lleonès, en els quals s'obtenen les respostes següents:

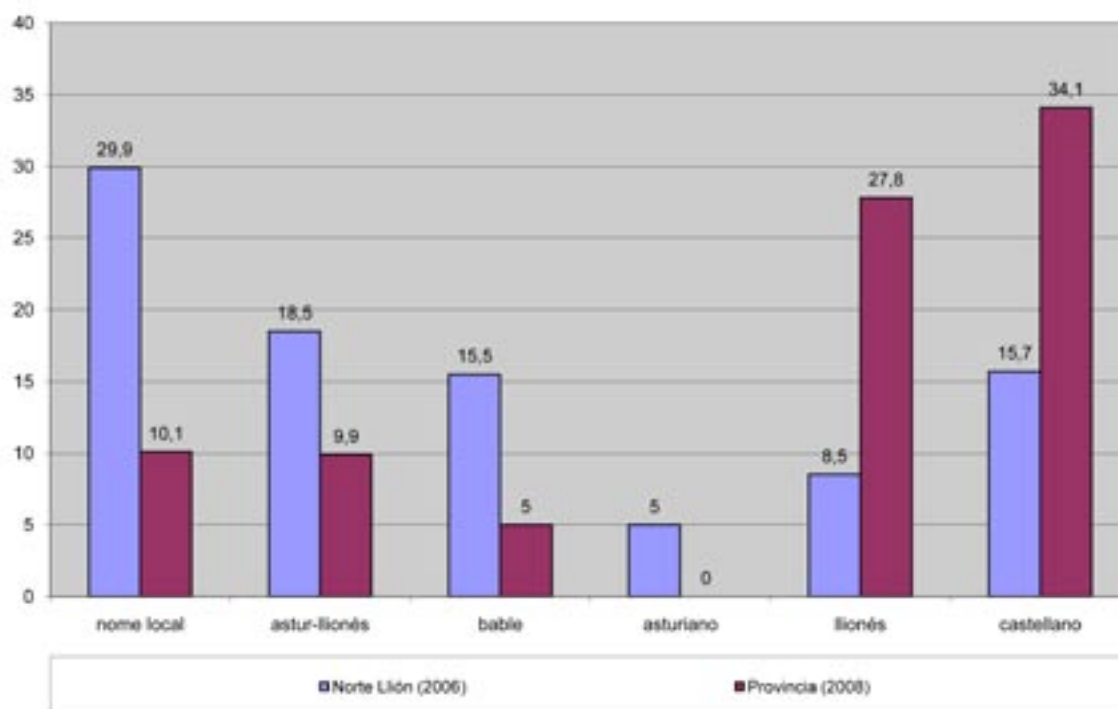
D'una banda, continua la vitalitat de la denominació local, comarcal, sobretot en zones de forta personalitat dialectal: *babianu*, *l.lacianiegu*, *pal.luezu* són majoritàries al nord-oest lleonès (26,7% del total de les enquestes i majoritari en aquella zona) o altres zones: *furniellu*, *valdeonés*, etc. Aquestes dades a l'enquesta de 2008, al fer referència a tot el marc provincial –sense fer distinció d'adscripció a cap domini lingüístic–, minven a l'1'2% del total i junt amb altres noms locals al 10'1% del total dels enquestats.

D'una altra, sí que apareixen, a les respostes ofertes, el terme *leonés* (8,5%) al nord lleonès, percentatge que augmenta com a referent global en una enquesta a tota la província de Lleó, en entendre'l no tant com el nom de la parla local sinó com a referent identitari primari per sobre de la realitat lingüística actual, al 27'8% dels enquestats de tota la província. Al costat d'això, els termes *asturiano* o *bable* tenen a l'enquesta del nord lleonès estricte (2006) uns resultats del 20,5% les dues respostes –5,0% i 15,5% respectivament– que es redueixen a l'enquesta provincial global –on s'inclouen àmplies zones no asturòfones– a un 5% dels enquestats. Destaca igualment un terme unitari *astur-llleonés*, majoritari per si mateix al nord lleonès (18,5%) i que per a tota la província agrupa el 9'9% dels enquestats. D'aquí podem deduir que tant l'activitat normalitzadora a Astúries als últims trenta anys com la petita activitat que es fa en terres de Lleó poden influir en aquests resultats, junt amb la causa d'oferir respostes davant una pregunta que a l'alpi es troba de forma directa, sense escollir opcions possibles i sense oblidar, en el cas de l'enquesta provincial lleonesa (2008), les implicacions i identificacions identitàries primàries en la resposta, podent donar-se aquesta resposta primària com a lleonès en zones no asturòfones, més com a tret identificador bàsic –de regió històrica de Lleó –lleonès– que no com a glotònim de la realitat immediata, en preguntar per *¿cómo llamaría a la forma tradicional de hablar de esta zona de León?* Sent "forma tradicional" prou ambigu en l'expressió como per portar bé a la identificació amb la parla local, si existia, o en altres casos a la identificació del nom proposat amb el marc referent administratiu i identitari.

Finalment, continua apareixent el terme *castellano* entre les respostes a l'enquesta de 2006, amb un 15,7%. Segueix la tendència apuntada a l'*Atlas lingüístico de la Península Ibérica*, en casos como Foyyeo o Ponteio, a les muntanyes centrals de la província de Lleó. És fàcil d'entendre per què aquesta resposta és més gran en aquesta zona central, a causa d'una major castellanització i quasi desarrelament de les parles tradicionals. A la recent enquesta sobre el marc provincial lleonès (2008) aquesta resposta puja al 32'9% –més un 2'9% de parlants de castellano-llleonès (sic) – i a la qual s'han d'afegir les respostes per a gallec 4,2%, galaicollleonès 1,8% i *chapurriáu* 2,6% (majoritari a la comarca d'Ancares i present a la regió lleonesa d'El Bierzu).

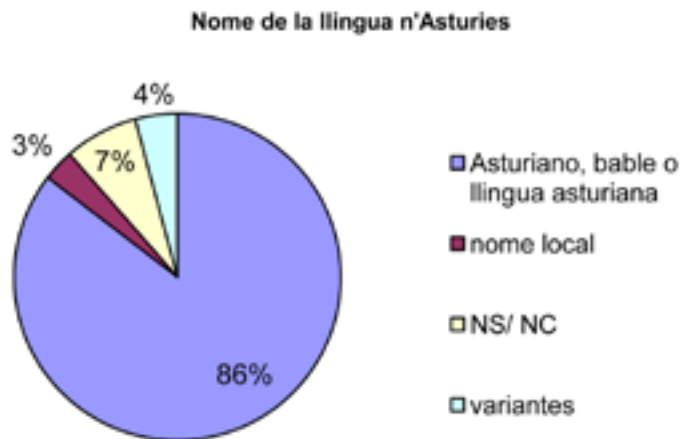
Veiem llavors una evolució quant a les respostes, donada la possibilitat d'escollir-les i l'evolució de la perspectiva lingüística. Així apunten els autors en afirmar una diferència significativa en funció de l'edat. García Arias & González Riaño (2006: 58) detecten que entre la població més vella és *castellano* l'opció més escollida; la de mitjana edat se situa en termes com *asturiano*, *leonés* o *otros*, mentre que és la gent més jove qui escull *bable* o *asturleonés* amb major freqüència estadística.

Cosa que, veient les dades, ens fa preferir per a tot el domini lingüístic fórmules de tipus unitari o de conjunt com asturiano-lleonès, asturiano-lleonès-mirandés o el més recent àstur, i acudir a les referències properes quan es tracta de cadascun dels territoris asturòfons, amb la intenció d'apropar-se a la realitat immediata però sense que això valgui de pretext a discursos rupturistes o aïllacionistes, sinó per apropar la comunitat lingüística al seu àmbit, actuant localment i representada unitàriament i en conjunt a l'exterior.

Il·lustració 3: Noms de la parla local a partir de X.A.González Riaño & X.L. García Arias, 2006 i 2008

Davant d'aquesta situació a la zona lleonesa, tenim a Astúries una situació inversa, en la qual la majoria de la població reconeix la seva parla sota el nom d'asturià, bable o llengua asturiana i un 82% dels asturians consideren asturià, bable o llengua asturiana el nom de la seva *fala*. Per a dos de cada tres asturians, bable i asturià són termes sinònims, davant d'un terç que fa distinció entre ells i en la qual identifiquen *asturiano* amb el nom d'allò que es parla (25%) davant de *bable* com a allò artificial, o allò tancat i antic (21%), i en molta menor mesura com a referència del dialecte central (5%).

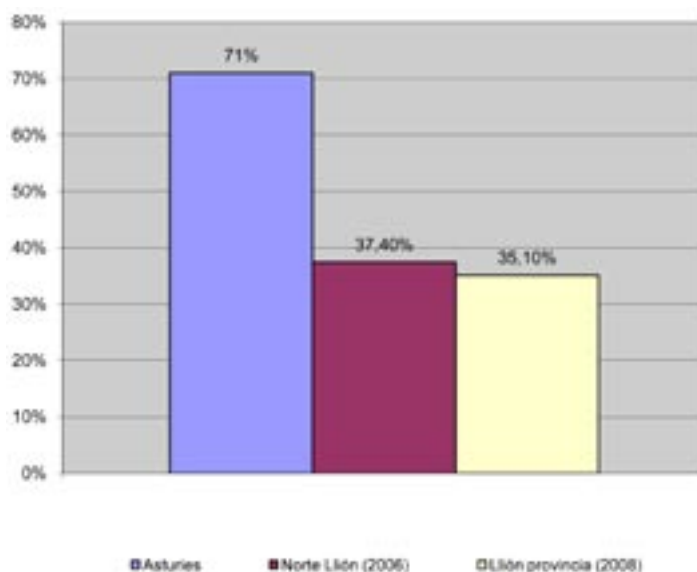

Il·lustració 4: nom de la llengua a Astúries de Llera Ramo & Pablo San Martín, 2003

2.2. Percepció de l'asturià o asturiano-leonès com a llengua per als parlants.

Un altre aspecte destacable a l'hora d'afrontar la situació sociolingüística de l'asturiano-leonès és la percepció que pugui tenir-se'n. D'aquesta manera la seva consideració com a llengua per part dels parlants és desigual als territoris dels quals tenim dades a través d'enquestes i ens fa veure la diferència existent entre Astúries i Miranda per un costat, i Lleó per l'altre. Una major consciència lingüística i una sensibilització major, encara que interioritzada de forma passiva, perquè el conflicte lingüístic no es visualitza com a pèrdua de drets civils per gran part de la població asturiana i mirandesa, que assumeix de forma secundària la seva identitat lingüística, però sense renunciar-hi, en un equilibri difícil.

Entre la pregunta de si és l'asturià o bable una llengua, els asturians responen afirmativament en un 71% (Llera Ramo, 2003) i l'equiparen a les altres llengües peninsulars. Al costat d'aquestes dades tenim un percentatge afirmatiu del 37,4% al nord de la província de Lleó (González Riaño & García Arias, 2006).

Il·lustració 5: l'asturiano-leonès com a llengua per als parlants a Astúries i al nord de Lleó

En aquesta mateixa zona septentrional de Lleó, a la pregunta de si la seva parla tradicional i l'asturià conformen una unitat lingüística, el 50% dels enquestats diu que no, davant del 30'3% que respon afirmativament i d'un 15% que hi està poc d'acord, però que d'una altra manera un 75% dels enquestats aproximadament respon que sí que hi ha semblances entre la parla tradicional i l'asturià. Aquí podem veure com operen elements d'identificació territorial sobre la parla pròpia i en força casos la percepció de l'asturià com la varietat central de l'idioma.

Quant al mirandès, l'única enquesta disponible fins ara és d'abril de 2001, a càrrec de la doctora Maria do Céu Carvalho de Sousa¹³, professora de Geografia de l'Escola Secundaria de Miranda do Douro. Dintre de les poques dades que té ens parla de la valoració positiva per al 75,3% dels enquestats per al mirandès davant del 24,7% amb una valoració negativa. Com afirma l'autora, la «valoració positiva de la llengua varia amb l'edat (0-14 anys - 48%; 15-44 anys- 77%; 45-64 anys- 82%; 65 i més anys- 84%) i amb el grau d'instrucció (no sap llegir – 87,5%; bàsic – 66,3%; secundari - 75%; superior - 100%; altres - 75.3%). Per tant, d'aquesta valoració podríem extreure la identificació positiva com a llengua per part dels parlants de la varietat mirandesa, desapareixent poc a poc la valoració negativa i assumint el valor de la parla pròpia, sobretot des del seu reconeixement legal el 1998.

Al nord lleonès l'estigma lingüístic (García Arias & González Riaño, 206: 66-67) no sembla existir, o així ho declaren, encara que les pràctiques diàries facin veure-ho d'una altra forma. Per a més del 80% la forma de parlar tradicional no és parlar malament, mentre un 15% diu el contrari. Aquesta percepció positiva és major entre la gent jove enfront de la gent gran. Sembla també que hi ha més gran percepció de parlar malament a l'occident –zona de major conservació i vitalitat dialectal– enfront al centre i orient, zones menys conservadores.

2.3. Ús de la llengua

A les dades procedents de la segona *Encuesta Sociolingüística d'Asturies*¹⁴ de Llera Ramo i Pablo San Martín (2002) tenim un 68% d'asturians que entenen molt bé o bastant bé la llengua enfront d'un escàs 5% que l'entén bastant malament i el 22%, de manera regular. Un 44% diu parlar-lo molt bé o bastant bé. Aquest percentatge es redueix en la lectura a un 27% i en l'escriptura un 13% diu escriure'l bé:

	Molt bé	Bastant bé	Regular	Bastant malament	Molt malament
Entén	27	41	22	5	-
Parla	14	30	28	13	15
Llegeix	6	21	31	18	24
Escriu	3	10	25	23	39

Per al nord de Lleó, quant a habilitats comunicatives, l'enquesta sociolingüística de García Arias i González Riaño (2006: 68-69) més d'un terç de la població sols entén la parla tradicional (36%) davant d'un 9% que no l'entén. Un 24,3% dels enquestats l'entenen i parlen; un 9'1% de la gent enquestada l'entén, el parla i el llegeix i, sorprenentment, un 21,3% diu tenir totes les habilitats en aquesta llengua: comprendre, parlar, llegir i escriure –cosa que sorprèn en un territori sense presència a l'escola i d'escassa producció literària. Percentatges semblants s'obtenen el 2008 a

¹³ Les dades d'aquesta enquesta es troben a <http://mirandes.no.sapo.pt/LMRuso.html>.

¹⁴ Diverses dades i taules estan disponibles a <http://www.asturies.com/asturiano/sociolingüística.htm>.

L'enquesta provincial, on puja fins al 18,9% la gent que no entén la parla tradicional, un 13,9% diu tenir totes les competències comunicatives, un 36,7% dels enquestats sols l'entén i un 24,3% diu tenir expressió activa.

A Miranda do Douro segons l'enquesta que coneixem de l'any 2001 (María do Céu Carvalho de Sousa, 2001) el 87,6% d'enquestats afirma entendre el mirandès, percentatge que seria proper al 100% a la majoria de les parròquies rurals. El 64,6% de mirandesos enquestats diu saber parlar mirandès i ho fa quotidianament o quan els ho demanen (63%, en total). A les parròquies més urbanes utilitzen la llengua sobretot quan se'ls demana, mentre que a les parròquies més rurals l'ús és en el dia a dia. Davant d'això, les dades d'una enquesta recent de la professora Aurelia Merlan¹⁵ a 600 persones mirandeses sobre la llengua sembla contradir aquestes dades anteriors amb unes xifres d'ús del mirandès al voltant del 20% de la població i sobretot entre la gent de més de 60 anys –on un 60% d'aquest espectre de població el té com llengua materna– i davant d'això només un 3% de la joventut mirandesa parlaria mirandès. Una mostra de la ruptura de transmissió generacional en aquest territori i visualització d'una presència «simbòlica», una mica més gran que en territori lleonès, i anticipació per a l'asturià si no es canvia de manera de fer.

2.4. Creences i actituds als diversos territoris asturòfons

Si mirem les dades de les enquestes que utilitzem veiem que existeix una demanda social de normalització a Astúries, a Terra de Miranda i a les zones estudiades de Lleó. Així, a la zona lleonesa aposten pel seu ús un 53,1% dels enquestats, i un 27,9% vol usar-lo com el castellà, és a dir, que sigui oficial. Una xifra que a Astúries puja al 70,7%, on la població aposta pel bilingüisme i la presència als mitjans de comunicació i a l'escola. A Miranda do Douro el 76,3% de la gent enquestada considera important que els nens aprenguin mirandès. Unes dades que semblen no escoltar ni l'Administració ni els partits majoritaris.

Per als lleonesos del nord, un 70,9% –i per al 60,7% dels lleonesos a l'enquesta provincial de 2008– hi ha d'haver col·laboració entre Astúries i Lleó en qüestions de política lingüística. Igualment el vol a l'escola un 67,2% dels enquestats a la província lleonesa (2008) i un 83,1% d'aquests volen que hi hagi promoció institucional. És a dir, que hi ha una opinió favorable, i sols necessita aquest territori un marc d'actuació jurídica que en permeti el desenvolupament i una acció positiva real.

2.5. Els moviments de lleialtat lingüística

Com a resultat d'aquest procés de vindicació lingüística sorgiran iniciatives, grups de lleialtat lingüística i activitats a favor de la llengua asturiana o asturiano-ileonesa. El territori asturià és el lloc on hi ha major grau de consciència i activisme i de reivindicació de l'oficialitat de l'idioma, a través de col·lectius com la *Xunta pola Defensa de la Llingua Asturiana*, que al llarg de 25 anys ha estat reivindicant l'oficialitat i normalització social de la llengua amb manifestacions, concentracions, denúncies, recuperació de toponímia i tota mena d'actes. Són de destacar també plataformes àmplies per l'oficialitat de l'asturià i del galaicoasturià com és el *Conceyu Abiertu pola Oficialidá*, on s'ajunten partits polítics, sindicats, associacions i col·lectius ciutadans per reivindicar-lo des de manifestacions que congreguen diversos milers de persones en cada convocatòria. Una reivindicació de la normalització lingüística que arriba al camp de la música i les arts, a tota la societat, però que topa amb l'entossudiment de la classe política asturiana dels partits majoritaris.

15 Vegeu: <http://www.mdb.pt/Jornal/DetailNoticia.aspx?EdicaoId=41&SeccaoId=1&NoticiaId=442> i http://jn.sapo.pt/2007/10/12/sociedade_e_vida/apenas_3_jovens_miranda_falam_a_lhen.html.

Al territori lleonès la reivindicació de la llengua té un primer moment als anys vuitanta a la zona del *pal.luezu*, Palacios del Sil o L.laciana, on de la mà de Roberto González-Quevedo, de la seva mare, escriptora també, Eva González i altra gent, o amb la iniciativa de l'*Asociación para la defensa del dialecto leonés Ordoño II*, amb el seu promotor Antonio García Álvarez, al capdavant proposa el seu estudi i investigació, elaboració de material didàctic, ensenyament, diccionari, gramàtica, coordinació amb Astúries pel que fa a la qüestió lingüística. Una iniciativa benintencionada i ben pensada que es va morir entre el desinterès del lleonesisme de l'època i l'actitud enterradora de dialectes de determinades figures acadèmiques i elits provincianes carregades de prejudicis contra les llengües minoritzades.

Al principi dels noranta sorgeix *Facendera pola Llingua* a Lleó i posteriorment col·lectius com *Furmientu* a Zamora o *La Caleyá* a Astorga. Col·lectius tots tres que treballen per la dignificació de la llengua en aquest territori amb una perspectiva unitària, sense oblidar la tasca autocentrada en el país i atenent les realitats lingüístiques presents. Una tasca que busca connectar amb el que es fa a Astúries sense perdre el sentit d'actuació a les seves zones, una reivindicació que des d'allò local arriba a la comunitat lingüística asturòfona amb intenció de mantenir llaços i reconstruir els ponts de comunicació entre la gent parlant i la gent conscienciada de tots tres territoris.

2.6. La construcció d'una llengua referencial: Astúries i Terra de Miranda

Dintre del procés de construcció d'una llengua modèlica, d'una llengua estàndard, l'Academia de la Llingua Asturiana ja ha publicat tres obres bàsiques en aquest afany normalitzador de corpus. Una primera obra el 1981, les *Normes Ortogràfiques y Entamos normativos*, recull les bases del model de llengua culta: basada en la fonètica i morfologia de l'asturià central, acceptació de totes les construccions sintàctiques asturianes, que són acceptades com a norma, i acceptació de l'ús de tot el lèxic asturià sigui quina sigui la varietat d'origen. Igualment les varietats estaran presents al cultiu literari i la parla del lloc ha de tenir-se en compte en el procés d'escolarització. Aquesta tasca continuarà amb dues obres que rematen aquesta tasca normativitzadora: la *Gramática de la Llingua Asturiana* (1998) i el *Diccionariu de la Llingua Asturiana* (2000).

D'altra banda, a Miranda do Douro (Portugal) es normativitza la seva varietat, el mirandès, de manera autònoma, atenent a les peculiaritats lingüístiques¹⁶, sociolingüístiques i polítiques d'aquest territori i en les quals no se seguirà l'opinió de l'Academia de la Llingua Asturiana sobre la codificació: que fos el més propera possible a l'asturiana quan coincidissin mirandès i asturià; si coincidia amb el portuguès, hauria de coincidir amb la grafia lusitana i, en alguns casos de formes exclusives, buscar fórmules pròpies. Malgrat que es reconeix com a part del contínuum asturllleonès, les diferències significatives amb altres parles no els aconsellaven d'adoptar normes transfrontereres –cosa en què també va influir el fet de formar part de l'Estat portuguès. Finalment, el 1999 es publica la *Convenção Ortografica da Língua Mirandesa*, que suposa una norma amb ortografia autònoma i on la influència del portuguès com a llengua sostre, o *Daschsprache*, és notòria. El 2001 es crea la *Comisson Anstaladora del Anstituto de la Lhéngua Mirandesa* (comissió constituent del futur Institutu de la Llingua na Tierra de Miranda), la institució promesa per l'Administració portuguesa que s'encarregarà de la representació, investigació, promoció, normativització i divulgació de la varietat mirandesa; però fins ara encara no s'ha fundat.

¹⁶ Per a l'aspecte lingüístic vegeu l'article d'Aurelia Merlan (2007): «Las variedades lingüísticas del noroeste peninsular: convergencias y divergencias» a *Lletres Asturianes* 96: 7-56.

A la regió de Lleó s'usen en l'escriptura, des del principi del *Surdimientu*, varietats occidentals de la llengua amb l'ortografia de l'Academia de la Llingua Asturiana: varietats pròpies amb ortografia comuna, mostrant la unitat idiomàtica i la riquesa de la llengua alhora. Malgrat tot, determinats grups vinculats al lleonesisme polític de joventut –*Conceyu Xoven* i organitzacions satèl·lits– plantegen des de fa pocs anys una ortografia reformada arbitràriament, plena d'errors i interferències morfològiques i sintàctiques del castellà, un discurs reelaborat en el sentit contrari a l'apuntat, on existiria una llengua lleonesa que no s'identifica amb l'asturiana, perquè la llengua asturiana és un constructe aïllacionista dels asturians amb la seva Academia, que inventen un nom per a la llengua i abandonen el terme popular, que era *llionés* (sic), i trenquen la unitat idiomàtica amb l'adopció d'un model patró sobre la base de les parles centrals, unes idees que apunten la creació d'un enemic nou, en aquest cas l'asturià, i vàlid per aprofundir en el discurs victimista de la pèrdua d'elements identitaris –els asturians com usurpadors de l'essència lingüística històrica lleonesa. D'aquesta manera la rendibilització d'aquest victimisme s'ha de veure dintre d'aquest context global i on la llengua sobrepassa la funció comunicativa i fins i tot la identitària, i es converteix en símbol polític concret. Sobre la debilitat del sentiment de pertinença a una mateixa comunitat lingüística amb Astúries, encara que no els importi incloure la Terra de Miranda al seu projecte, amb les seves distàncies més grans en aspectes lingüístics i sociolingüístics, i amb una interpretació *sui generis* dels conceptes de diasistema, normativa, norma ortogràfica i llengua estàndard, elaboren el seu artefacte polític.

3. Legislació sobre drets lingüístics als territoris asturòfons

En aquest últim punt del treball volem fer una revisió a la normativa legal existent sobre l'asturiano-ileonès o asturiano-ileonès-mirandès (noms que apareixeran per separat en els àmbits administratius respectius) als territoris on es parla actualment, la seva presència en els estatuts de les comunitats autònomes de l'Estat espanyol i a la legislació portuguesa, veure les llacunes existents i el camí que es podria seguir en el procés de dignificació i normalització d'aquesta llengua a l'Estat espanyol (Astúries i Castella i Lleó) i l'Estat portuguès (Terra de Miranda).

3.1. Legislació existent

Passem tot seguit a analitzar el marc legal de l'asturiano-ileonès –esmentat en els textos legals com *bable*/asturià, lleonès i mirandès en els seus territoris constitutius respectivament– a les terres asturòfones actualment. Una situació legal heterogènia en cadascun dels territoris i que, a dia d'avui, mentre no se solucioni la situació, ens trobem entre un bilingüisme socialment desequilibrat a favor del castellà i del portuguès, amb tota mena d'oportunitats i garanties, de normalitat, front a l'asturiano-ileonès-mirandès arraconat a àmbits primaris, de l'oralitat i l'àmbit familiar.

3.1.1. Astúries¹⁷

Dins de la protecció que es dona al *bable* (asturià o llengua asturiana en altres textos) la primera menció ha de ser l'article 4 de l'Estatut d'Autonomia del Principat d'Astúries, Llei Orgànica 7/1981 modificat en lleis orgàniques de 3/1991, 1/1994 i 1/1999:

17 Per a una anàlisi exhaustiva de l'estatut jurídic de l'asturià a Astúries vegeu: PÉREZ FERNÁNDEZ, JOSÉ RAMÓN (2006): «Estatuto jurídico de la Lengua Asturiana», a *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España*: 249-280, Barcelona: Atelier.

«1. El bable gaudirà de protecció. Se'n promourà l'ús, la difusió als mitjans de comunicació i l'ensenyament, respectant, en tot cas, les variants locals i voluntarietat en l'aprenentatge.

2. Una llei del Principat regularà la protecció, ús i promoció del bable.»

En aquest mateix Estatut l'Article 10.1.21:

«1. El Principat d'Astúries té la competència exclusiva en les matèries que s'assenyalen tot seguit: [...] 21. Foment i protecció del bable en les seves diverses variants que, com a modalitats lingüístiques, s'usen al territori del Principat d'Astúries.»

Si s'analitzen aquestes línies coincidim amb Pérez Fernández (2006: 257) en veure l'ambigüitat amb què es tracta i el fugir de qualsevol qualificació per a l'asturià (bable al text estatutari), reconeixent la seva existència i la de les seves variants. Cosa que per a Tolivar Alas (1988) o Xosé Lluís del Río (1998) és llavors una llengua que coincidiria amb l'article 3.2 de la Constitució Espanyola i no en l'apartat tercer de l'article citat:

1. El castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat. Tots els espanyols tenen el deure de conèixer-la i el dret a usar-la.
2. Les altres llengües espanyoles seran també oficials a les respectives Comunitats Autònomes d'acord amb els seus Estatuts.
3. La riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya és un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció.

Parla Pérez Fernández d'una llengua amb un estatus que s'assemblaria a una oficialitat parcial (reconeixement i cert ús oficial però que no és oficial en sentit integral o ple). I això aprofundeix en els problemes específics que pateix la nostra llengua a Astúries, que al costat dels que pateixen les llengües minoritàries amb oficialitat plena cal afegir els dels incompliments reiterats de la legislació vigent com és el cas de l'ensenyament, inseguretat jurídica o falta de desenvolupament reglamentari que deixa en paper mullat les previsions legals (Pérez Fernández, 2006: 258), cosa que sols s'aconsegueix amb la «definició de l'estatus jurídic de la llengua asturiana equiparant-la a la resta de llengües regionals, d'acord amb la realitat sociolingüística d'Astúries, i sense que, en cap cas, hi càpigui una disminució en el grau de protecció.»

Per a Del Río (1998), l'article 3.2 de la Constitució Espanyola, després de proclamar el dret-deure de conèixer el castellà per tots els espanyols, disposa que «les altres llengües espanyoles seran també oficials a les respectives Comunitats Autònomes d'acord amb els seus Estatuts» i cito:

[...] Entenem que, amb la doctrina majoritària, i en contra de l'errònia i contradictòria argumentació mantinguda pel Tribunal Constitucional a la Sentència de 15/02/96, que l'expressió *seran també oficials* no deixa marge de maniobra als redactors dels Estatuts d'Autonomia: imperativament, allí on existeixi una llengua, ha que procedir a la declaració de la seva cooficialitat junt amb el castellà. [...]

Així, Antoni Milian i Massana (1984) es va referir a aquesta qüestió interpretant que el «seran» constitucional estableix que les altres llengües espanyoles han de ser oficials, i no que únicament podran ser-ho de forma facultativa:

[...] Dóna suport a aquesta tesi, a més del sentit que el mateix terme «seran» porta implícit, el fet que es van refusar les esmenes que proposaven, justament, canviar el terme «seran», considerat preceptiu, pel clarament potestatiu de «podran ser». Encara que és veritat que l'argument ofert pot convertir-se en un «boomerang» si el refús fos

per l'estricta presa en consideració de l'opinió mantinguda pel senyor Peces-Barba al torn de rèplica a la defensa d'una d'aquelles esmenes -la número 35- defensada pel senyor De la Fuente (cosa que no sabem), no és menys cert que l'opinió de l'esmentat diputat no té valor «ratio legislatoris» i, per això, sospitem, aquesta opinió no desvirtua el nostre raonament, perquè després, al Ple del Senat, el senyor De la Cierva mantenia en nom de la Comissió una opinió contrària, és a dir, insistia en el caràcter preceptiu [...]

Pel que respecta a l'expressió *les altres llengües espanyoles*, Milian i Massana entén que:

[...] Convé ara examinar si la Constitució ens diu quines altres llengües seran també oficials. Malgrat que el text constitucional no les esmenta ni les determina, el sentit general –les altres llengües espanyoles– aclareix la voluntat del constituent que totes les llengües espanyoles siguin oficials a les seves respectives Comunitats Autònomes. Això contrasta, de totes maneres, amb la pràctica legislativa que se segueix sovint [...]

Miguel del Río (1998) en el seu article citant Milian i Massana respecte del no reconeixement pel legislador de la cooficialitat de la llengua de la respectiva Comunitat Autònoma (com el cas asturià), considera que:

[...] Aquesta pràctica no té fonament, com ja sabem, en un suposat caràcter potestatiu del paràgraf que s'examina (...) sospitant que l'article 3.2 estén els seus efectes preceptius a aquelles llengües (totes) que per la seva difusió i importància puguin considerar-se com a pròpies de les respectives Comunitats Autònomes. A més, l'esmentada pràctica condueix a restriccions que no semblen d'acord amb el text Constitucional [...]

Veiem així com s'interpreta des d'un grup de juristes l'article 3.2 de la Constitució Espanyola com a obligació de declaració d'oficialitat de les llengües espanyoles i no com a possibilitat, sent llavors l'Estatut asturià (en el seu cas el castellanoleonès) inconstitucional fins a no reconèixer el caràcter oficial de l'asturià o asturiano-ileonès en aquests marcs administratius autonòmics de l'Estat espanyol. A la Constitució, una llengua és oficial «independentment de la seva realitat i pes com a fenomen social». (STC 82/86. FJ 2)

La primavera de 1988, el govern de Pedro de Silva va voler desenvolupar l'article 4 de l'*Estatutu d'Autonomía*, l'anomenada «Ley del Bable». Un avantprojecte que no va agradar entre els sectors a favor de la llengua ni tampoc a un petit grup de ciutadans, que s'associen sota el nom d'«Amigos de los bables» o «los sensatos y bien pensantes», que van mostrar el seu refús a qualsevol mesura de normalització de la llengua a Astúries, fins i tot anant en contra d'allò defensat per algun d'ells pocs anys abans. Una polèmica superada ben aviat per la manca de suport popular i sense poder frenar la reivindicació, encara que sí que deixen o deixaven veure la seva influència en els discursos provincians dels dirigents dels partits majoritaris o la llarga ombra a la Universitat, com en el cas dels impediments als estudis de Filologia Asturiana.

Amb l'aprovació de la llei 1/1998, la *Llei d'ús i promoció de l'asturià/bable*, es busca un desenvolupament de les previsions estatutàries i un marc legal més clar que estableixi mesures de protecció de l'asturià: garantir l'ensenyament dins dels principis de voluntarietat, gradualitat i respecte a la realitat sociolingüística d'Astúries, dret dels ciutadans a conèixer i usar l'asturià, fomentar-ne el desenvolupament i assegurar-ne el lliure ús i no discriminació.

Un cop vistes les declaracions de continguts de la llei d'ús, aquesta s'incompleix reiteradament, en no existir inicialment la regulació pertinent junt amb l'actitud negativa de l'Administració en aquests casos, existint clars exemples de discriminació per l'ús de la llengua en els àmbits universitari i

administratiu i iniciant una xarxa d'obstacles al desenvolupament normal de l'ensenyament, la toponímia o qualsevol mesura que avanci cap a la normalització social de la llengua.

Veiem, en resum, com l'asturià present a l'Estatut d'Autonomia del Principat gaudeix d'una situació ambigua, d'una oficialitat parcial per a algun autor, amb la protecció i promoció, però ple d'obstacles i dificultats que dificulten el seu desenvolupament normal i en què autors com Pérez Fernández (2006: 257), el qual esmenta d'altres juristes, consideren que la Constitució Espanyola, en el seu article 3.2, l'expressió *seran també oficials* no deixa marge de maniobra als redactors dels Estatuts, que de forma imperativa, haurien d'haver procedit a la declaració de cooficialitat de les seves respectives llengües regionals. Veiem llavors que no és possible cap altra resolució que l'oficialitat de la llengua en una pròxima reforma de l'Estatut d'Autonomia del Principat d'Astúries si acudim a aquests criteris legals d'interpretació de l'article 3.2 de la Constitució i a la situació anòmala que genera l'article 4 de l'Estatut i la Llei 1/1998 –Llei d'ús i promoció de l'asturià/bable– quant al reconeixement parcial de la llengua, amb oficialitat parcial i declaracions de protecció activa i promoció, però que en la realitat genera discriminació efectiva a la població asturòfona i desigualtat real de drets civils dels ciutadans. Tal com ho veiem en aquest text de l'Acadèmia de la Llengua Asturiana a la Junta General del Principat sobre la falta de reconeixement de drets lingüístics, de 30 de març de 2007, mostra de la realitat de la promoció i protecció dels drets dels parlants:

[...] L'Acadèmia de la Llengua Asturiana lamenta, de veres i profundament, que aquesta tasca tutelar dels drets lingüístics hagi de ser una de les seves obligacions més freqüents, donat que això constitueix una mostra ben clara que aquests drets democràtics que ens assisteixen com a ciutadans asturians no s'estan complint.

Ja no és sols que l'asturià sigui l'única llengua de l'Estat que no té reconegut el seu estatus com a llengua oficial, sinó que, igualment, l'exercici d'un dret inqüestionable, com és el de l'ús de la llengua pròpia en la relació dels ciutadans amb l'Administració, ha estat sent obstaculitzat per decisions que incompleixen greument la legislació europea (Carta de les Llengües Regionals o Minoritàries), l'espanyola (Constitució) i el propi ordenament jurídic al Principat (Estatut d'Autonomia i Llei d'ús de l'asturià).

I és l'Administració asturiana, justament la que hauria de fer seva la protecció dels nostres drets lingüístics, la que incompleix gravíssimament aquest objectiu fonamental en rebutjar de forma explícita l'exercici d'aquests drets. Decisions com la no tramitació de la Tesi Doctoral del professor Faustino Zapico o la denegació de cursar un permís, per ser sotmès a proves mèdiques, a Xurde Blanco, funcionari dels Serveis Jurídics del Principat, posant en ambdós casos com a pretext l'ús de la llengua asturiana, són bona prova del que diem.

A aquests fets, denunciats en el seu moment per l'Acadèmia de la Llengua Asturiana, cal afegir ara la no tramitació per part de la Conselleria d'Educació d'una comissió de servei, feta pel mestre Xosé Nel Comba en asturià. El present cas és encara més sagnant, si això és possible, perquè l'esmentat professor estava fent ús d'aquest dret, reconegut explícitament a la Llei d'ús de l'asturià, al seu article 4, des de l'any 2004 i sense cap obstacle burocràtic. La mala fe és apreciable, a més, tenint en compte que la documentació tramitada és, derivada del seu caràcter administratiu, comprensible totalment per qualsevol funcionari, al marge del seu coneixement de la llengua asturiana.

Aquesta forma de procedir és especialment dolorosa perquè el discurs oficial del Govern del Principat d'Astúries manté que l'oficialitat no és necessària, perquè a Astúries hi ha llibertat d'ús lingüístic d'acord amb la llei. La realitat, tanmateix, és molt diferent, donat que és el propi Govern qui incompleix la seva obligació de promoció de l'asturià i, en el seu cas, el prohibeix simplement. [...]

El 2001 ratifica l'Estat espanyol la Carta Europea de Llengües Regionals o Minoritàries, en la qual es defineix:

«Espanya declara que, als efectes previstos als articles esmentats, s'entenen per llengües regionals o minoritàries les llengües reconegudes com a oficials als Estatuts d'Autonomia de les Comunitats Autònomes del País Basc, Catalunya, Illes Balears, Galícia, Comunitat Valenciana i Navarra.

D'igual manera, Espanya declara, als mateixos efectes, que també s'entenen per llengües regionals o minoritàries les que els Estatuts d'Autonomia protegeixen i emparen als territoris on tradicionalment es parlen.[...]

[...] A les llengües esmentades al paràgraf segon s'aplicaran totes aquelles disposicions de la part III de la Carta que puguin raonablement aplicar-se en consonància amb els objectius i principis establerts a l'article 7. [...]

Aquesta Carta europea ha d'aplicar-se, doncs, a Astúries acollint-se al paràgraf segon, en estar protegida i emparada per l'Estatut. Cosa que s'incompleix per part de les autoritats asturianes i espanyoles i que ha portat el Consell d'Europa, destacant el seu creixent prestigi social, a recomanar la cooficialitat de l'asturià (2005¹⁸) i desautoritza el punt de vista del govern espanyol per negar aquesta cooficialitat o no reconèixer l'establiment d'una titulació de Filologia Asturiana davant la tasca normalitzadora de corpus de l'Academia de la Llingua Asturiana.

Per últim, l'Aconceyamientu de Xuristes pol Asturianu va presentar el 2007 el treball *Dictame xurídicu sobre'l conflictu llingüísticu n'Asturies*¹⁹ obra que aprofundeix en la interpretació del mandat constitucional sobre l'oficialitat i la interpretació de l'article 3.2 de la Constitució espanyola de 1978, i a través de jurisprudència i explicació dels fets arriba a les conclusions esmentades per altres autors i busca solucionar des de l'àmbit legal el conflicte lingüístic a Astúries. Un conflicte lingüístic alguns exemples i mostres reals sobre falta de reconeixement i fins i tot de repressió lingüística del qual podem veure a l'*Informe sobre la represión y non reconocencia de los derechos llingüísticos n'Asturies* (Academia de la Llingua Asturiana: 2002).

3.1.2. La comunitat autònoma de Castella i Lleó

Como ja s'ha dit al principi d'aquest article, l'asturià o asturiano-ileonès es parla en diverses zones de les províncies de Lleó i Zamora en la seva part septentrional i occidental. Unes parles de tipus occidental, que perviuen amb menor vitalitat que al nord, a Astúries, i que no han rebut encara un tractament legal i pràctic adequat. Una comunitat autònoma qüestionada des de terres lleoneses pel que fa al seu ésser i on existeix un fort sentiment lleonès que preferiria ser autonomia pròpia, sortint d'aquest marc administratiu basat en la conca del Duero. Una autonomia castellanolleonesa que no es caracteritza pel respecte i foment de les llengües minoritàries que hi ha en el seu àmbit: gallec i asturiano-ileonès i sí per la difusió i treball per una llengua que, si bé és patrimoni cultural i lingüístic d'aquesta terra, on la part castellana de l'autonomia és el bressol del castellà, aquest no necessita una atenció en la comunitat com els casos del galaicoportuguès i asturiano-ileonès. Una actitud que es veu clarament amb l'exemple que suposa la Llei 1/1998, de 4 de juny, de Règim Local de Castella i Lleó, que mana en el seu article 24.1. que «La denominació dels municipis haurà de ser en llengua castellana, respectant-se les denominacions existents a l'entrada en vigor d'aquesta Llei, sense que pugui ser coincident o produir confusions amb altres del territori de l'Estat». Un article

18 <http://www.lavozdeasturias.es/noticias/noticia.asp?pkid=226293>.

19 Accessible des de www.xuristes.as a la secció treballs.

que impossibilita l'ús de les formes tradicionals a la nostra toponímia i obliga per llei que siguin en llengua castellana.

A la reforma de l'Estatut d'Autonomia de Castella i Lleó feta el 1999 s'inclou dintre de l'article 4.2:

Gaudiran de respecte i protecció la llengua gallega i les modalitats lingüístiques als llocs en els quals s'utilitzen habitualment.

En una llei posterior, Llei 12/2002, d'11 de juliol, de Patrimoni cultural de Castella i Lleó, als articles 64 i 65, es defineix què és patrimoni lingüístic: llengües, parles, varietats dialectals i modalitats lingüístiques que s'han utilitzat tradicionalment al territori castellà i lleonès i demanen a l'administració competent mesures de protecció i difusió. Cosa aquesta que no s'ha complert fins ara.

No obstant això, a l'última reforma estatutària, de l'any 2007, Llei Orgànica 14/2007, la redacció inclou un article 5 on es parla del patrimoni lingüístic:

[...] Article 5. La llengua castellana i el patrimoni lingüístic de la Comunitat.

1. El castellà forma part del patrimoni històric i cultural més valuós de la Comunitat, està a tot el territori nacional i a molts altres Estats. La Junta de Castella i Lleó fomentarà l'ús correcte del castellà als àmbits educatiu, administratiu i cultural. De la mateixa manera, en promourà l'aprenentatge, sobretot en l'àmbit internacional i en col·laboració amb les Universitats de la Comunitat, per a la qual cosa podrà prendre les mesures que consideri oportunes.

2. El lleonès serà objecte de protecció específica per part de les institucions pel seu particular valor dintre del patrimoni lingüístic de la Comunitat. La seva protecció, ús i promoció seran objecte de regulació.

3. Gaudirà de respecte i protecció la llengua gallega als llocs on habitualment s'utilitzi.
[...]

A la vista d'aquestes dades, veiem que suposa un pas endavant en el seu reconeixement legal en entrar a l'articulat estatutari, al paràgraf segon de l'article cinc i la inclusió del mandat de regulació a través d'una llei.

Si analitzem aquest article 5.2 de l'Estatut de Castella i Lleó, única concessió en l'articulat a les postures i plantejaments lleonesistes, veiem:

a) la denominació atén a lleonès, sense més especificació ni adjectius que el categoritzi ni faci referència a la unitat del domini lingüístic, i acudeix a la denominació historicista de Pidal i a l'etiqueta reivindicativa a Lleó, sense aclarir a què es refereix en una ambigüitat que sembla calculada. Aquest nom, si no s'acompanya en desenvolupament posterior d'explicació de la unitat lingüística amb els altres territoris, obre portes a l'aparició d'una nova llengua almenys no nominal, cosa que sembla estimular determinat lleonesisme polític, que d'altra banda no té manies d'afirmar la lleonesitat de la Terra de Miranda front a la ruptura amb Astúries i una reinterpretació *sui generis* de la història de la llengua, com fan col·lectius com El Fueyu, El Toralín o La Barda, «front cultural» de l'organització de joventut política Conceyu Xoven. Davant d'això, existeixen col·lectius com Facendera pola Llingua, La Caleya a la província de Lleó o Furmientu a Zamora que plantegen una iniciativa conjunta, quelcom que agrupi ambdues parts de la serralada Cantàbrica en un mateix cos lingüístic, però des de l'autonomia d'actuació i amb un discurs autocentrat a Lleó i dut a terme pels agents socials i culturals del país, cosa, però, que no ha de comportar tancar la porta a la

col·laboració amb Astúries i Miranda, a aprendre dels encerts i errors del procés de vindicació asturià i a valdre's de les activitats i materials ja fets. És, aleshores, mantenir la unitat del domini lingüístic àstur o asturllleonès, amb el manteniment de la unitat ortogràfica amb Astúries i, en la mesura que sigui possible, amb Miranda. Un model de llengua que dintre de l'ortografia de l'asturiano-lleonès comú que proposa l'Academia serveixi d'expressió a les parles occidentals vives de Lleó i Zamora. És una qüestió de coherència lingüística, de defensa de pertinença a un mateix domini lingüístic i d'economia cultural i de mitjans.

b) Un segon element a analitzar és el joc de paraules amb què es designa el lleonès (asturiano-lleonès o asturià, termes usats en aquest treball), en què se'n parla com a objecte de protecció específica dins del patrimoni lingüístic de Castella i Lleó. Una singularització que el descontextualitza del conjunt del domini lingüístic i alhora una categorització difosa, que defuig de termes com llengua i el deixa en un ambigu patrimoni lingüístic, però com a part de quelcom més global assimilat a les fronteres d'un marc administratiu autonòmic de l'Estat espanyol. És, així, una fórmula de redacció prou ambigua perquè hi càpiguen diverses interpretacions i quedin a gust les diferents opinions i susceptibilitats. No obstant això, la seva redacció sembla estar a mig camí de l'asturiana, parlant de protecció i ús i, alhora, remetre a l'article 3.3 de la Constitució Espanyola: on es parla de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya com un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció. Veiem així com apareix a la redacció el concepte patrimoni, i el respecte i protecció, amb la qual cosa podria interpretar-se com un article que es refereixi a l'article 3.3 de la Constitució Espanyola i no a l'article 3.2, que parla de les altres llengües espanyoles, quedant fora d'aquesta possible oficialitat i de la Carta Europea de llengües regionals o minoritàries en tant que és modalitat lingüística i no llengua. En una altra interpretació en positiu se singularitza el lleonès i parla de protecció, ús i promoció, amb la qual cosa podria arribar a ser una oficialitat parcial o asimètrica en cas de desenvolupar l'article i establir una llei de llengües corresponent i un desenvolupament real i adequat de les mesures. La interpretació d'això serà quelcom per veure i analitzar durant els anys a venir. Un patrimoni lingüístic que les pròpies lleis de Castella i Lleó deixa en una definició ambigua com a llengües, parles, varietats dialectals i modalitats lingüístiques que s'han utilitzat tradicionalment al territori castellà i lleonès.

No obstant això, si tenim en compte la trajectòria fins a l'actualitat de la Junta de Castella i Lleó en la defensa del patrimoni lingüístic lleonès, el futur sembla poc esperançador, i més si llegim per exemple, en aquest mateix Estatut d'Autonomia de Castella i Lleó, l'article 4t, que fa referència als valors essencials:

Article 4. Valors essencials.

La llengua castellana i el patrimoni històric, artístic i natural són valors essencials per a la identitat de la Comunitat de Castella i Lleó i seran objecte d'especial protecció i suport, per a la qual cosa es fomentarà la creació d'entitats que atenguin aquest fi.

Veiem com sols la llengua castellana rep aquest valor essencial de la comunitat autònoma, un valor que manca tant a l'asturiano-lleonès com al gallec a Castella i Lleó, llengües pròpies de territoris pertanyents a aquest marc administratiu i en una situació precària. Una sobreprotecció que es manifesta al paràgraf primer de l'anteriorment esmentat article 5è per a una llengua –el castellà– de referència universal i que no perilla precisament en aquest espai geogràfic –ni en cap altre–, sinó que guanya parlants a costa de les altres comunitats lingüístiques pròpies. Una expressió de l'articulat que manifesta la percepció del castellà com un valor essencial de la comunitat autònoma, tant en la seva conformació i configuració interior identitària, com en la seva projecció exterior i que elimina la visió de la diversitat lingüística de Castella i Lleó, entesa aquesta diversitat com element de segon rang o nivell sense tenir-se en compte, dintre d'un difós patrimoni cultural, allunyat del caràcter identitari del castellà en aquesta comunitat i que planteja l'actitud real actual de deixar

passar, de no fer, que porta a l'extinció directa a curt o mig termini de les altres llengües existents dintre de l'àmbit administratiu de la *Comunidad Autónoma de Castilla y León*.

c) Un tercer element, aquest com a desenvolupament de ser el lleonès objecte de protecció específica, és la regulació de la seva protecció, ús i promoció. Això és, la implementació d'una llei del lleonès que en garanteixi l'ús i protecció i estableixi les mesures pertinents per a la seva promoció, una llei de llengües –donat que la llengua gallega també gaudeix a l'article 5.3 de reconeixement en l'àmbit castellà i lleonès– que ha de mirar per aspectes bàsics en la recuperació lingüística del lleonès, de l'asturiano-llleonès. Ha d'aparèixer reglamentat i amb voluntat d'aplicació –veritable obstacle a qualsevol d'aquestes mesures i que pot convertir aquesta llei en paper mullat– la delimitació de l'àmbit territorial d'aplicació, la introducció a l'ensenyament reglat de la nostra llengua, la seva promoció amb actituds que aturin el procés de minusvalorització lingüística i l'apreci per la població lleonesa com a patrimoni cultural tant de la gent que el parla com dels habitants de les zones no parlants.

Ha d'incloure una política activa de potenciació de la creació literària i de la seva difusió, cosa necessària si no es vol amuntegar títols i llibres en unes golfes, sense visió i cap influència a la societat. La llengua ha de ser visible i audible als mitjans de comunicació, i visible a la toponímia tradicional de les zones de parla patrimonial. Sols aquestes mesures assegurarien l'inici d'un llarg camí de recuperació d'aquesta llengua pròpia de Lleó. Una llengua en territori castellà i lleonès sense cap institució acadèmica o tècnica que vetlli per la seva normalització d'estatus i corpus. Seria imprescindible la creació d'un organisme o institució autonòmica que atengui les abans esmentades activitats normalitzadores, partint del reconeixement de l'autoritat lingüística de l'Acadèmia de la Llengua Asturiana en aquest territori, funcionant com a delegació o constitució relacionada amb ella i alhora amb autonomia d'actuació dins del marc territorial.

En definitiva, aquesta llei hauria de seguir les directrius de la Carta Europea de les llengües minoritàries aplicables a les llengües regionals o minoritàries no oficials però emparades pels Estatuts d'autonomia:

“s'aplicaran totes aquelles disposicions de la part III de la Carta que puguin raonablement aplicar-se d'acord amb els objectius i principis establerts a l'article 7”

Igualment aquesta carta europea, en el seu article 7.1.b), obliga a respectar l'àrea lingüística geogràfica per sobre de les divisions administratives, sense que aquestes puguin ser obstacle al foment de la llengua regional o minoritària i, per un altre costat, l'article 14 (b), que legitima l'existència d'una cooperació lingüística transfronterera al nivell d'autoritats locals i regionals. Elements aquests que portarien a parlar d'una cooperació interautonòmica en la protecció i promoció d'aquesta llengua i d'acords transfronterers en el cas mirandès.

3.1.3. Terra de Miranda: Llei del Mirandès

El mirandès, nom amb què és coneguda la varietat asturllleonesa parlada als municipis de Miranda do Douro i dues aldees del municipi de Vumiosu a Portugal, té tractament legal en aquest país i gaudeix d'una oficialitat, entesa a la manera portuguesa, a través de la llei 7/1999 de 29 de gener –una llei promoguda pel mirandès i diputat del Partido Socialista Júlio Meirinhos Santanas (actualment acadèmic d'honor de l'Acadèmia de la Llengua Asturiana), i aprovada per unanimitat. En aquesta llei es reconeixen els drets lingüístics de la comunitat mirandesa. Al *Despacho normativo* («ordre ministerial») 35/1999, de 5 de juliol desenvolupa reglamentàriament els aspectes relacionats amb l'ensenyament del mirandès.

ASSEMBLEA DE LA REPÚBLICA

Llei n. 7 / 99

de 29 de gener

Reconeixement oficial dels drets lingüístics de la comunitat mirandesa
L'Assemblea de la República decreta, en els termes del paràgraf c) de l'article 161è de la Constitució, per aprovar com a llei general de la República, el següent:

Article 1r

El present document reconeix i promou la llengua mirandesa.

Article 2n

L'Estat Portuguès reconeix el dret a cultivar i promoure la llengua mirandesa, donat que és patrimoni cultural, eina de comunicació i de reforç de la identitat de la terra de Miranda.

Article 3r

Es reconeix el dret del nen a l'aprenentatge del mirandès, en els termes que s'han de reglamentar.

Article 4t

Les institucions públiques localitzades o amb seu al Municipi de Miranda do Douro podran emetre els seus documents acompanyats d'una traducció en llengua mirandesa.

Article 5è

Es reconeix el dret al suport científic i educatiu, tenint en compte la formació de professors de llengua i cultura mirandeses, en els termes que s'han de reglamentar.

Article 6è

El present document serà reglamentat n el termini de 90 dies a partir de la seva entrada en vigor.

Article 7è

El present document entra en vigor 30 dies després de la data de publicació.

Tal com recull Pérez Fernández (2006: 278-279) aquest reconeixement legal no és una oficialitat en sentit ple o integral tal com s'entén a l'Estat espanyol, sinó un reconeixement de drets per part de l'Estat portuguès que donen el dret a cultivar i promoure la llengua mirandesa, com a patrimoni cultural, instrument de comunicació i de reforçament de la identitat de la Terra de Miranda (articles 1 i 2 Llei 7/1999).

Aquesta protecció se centra, d'una banda, en l'ensenyament, amb regulació a través del *Despacho normativo* («ordre ministerial») 35/1999, en el dret a l'ensenyament del mirandès a l'educació primària i secundària (article 3 Llei 7/1999) i en la formació del professorat capacitat de mirandès (article 5 de la Llei 7/199).

La llei de drets lingüístics de la comunitat mirandesa també tracta del tema de l'administració. Així, Fernández Pérez (2006: 278) diu:

En l'àmbit administratiu, les institucions públiques que estiguin localitzades o tinguin la seva seu al municipi de Miranda podran emetre els seus documents acompanyats d'una versió en llengua

mirandesa (article 4, Llei 7/1999). Tot dóna a entendre que segueix sent el portuguès l'única llengua oficial. A més, cal considerar implícit el dret dels ciutadans a adreçar-se en mirandès a les institucions públiques a l'empara de la declaració de l'article 2 de la citada Llei 7/1999.

Com veiem, no és, en paraules de Fernández Pérez, una oficialitat plena, sinó un reconeixement de drets lingüístics a la comunitat mirandesa i que sembla centrar-se en l'ensenyament i en la possibilitat de comunicació bilingüe de la Cambra Municipal de Miranda, cosa que fa veure la seva no oficialitat tal com s'entén a l'Estat espanyol. De la mateixa manera falten, al costat d'una llei d'ús o una llei de normalització lingüística que reculli altres aspectes de la vida social, econòmica i administrativa de la Terra de Miranda, dos aspectes bàsics: el compliment i desenvolupament pràctic d'allò ja aprovat i la ratificació per part de l'Estat portuguès de la Carta Europea de llengües regionals o minoritàries. En definitiva, falta un compromís real i un desenvolupament legal que d'alguna manera ha de recollir, com en el cas del que es faci a la comunitat autònoma de Castella i Lleó, la menció de la unitat del domini lingüístic, amb independència de l'autonomia d'actuació de cadascun dels territoris asturòfons i de la col·laboració transfronterera. Una llei per a la comunitat lingüística mirandesa en la qual es reconeixen (Ferreira, 2002: 77-82) els drets de: dret individual i col·lectiu a la llengua, a la Terra de Miranda, instrument de comunicació, patrimoni cultural i element d'identitat d'aquesta. Un dret a treballar pel mirandès, però que no imposa un deure, amb la qual cosa el dret podria no exercir-se. Es reconeix el dret a l'aprenentatge del mirandès però, en paraules de Ferreira (2002: 81), «és necessari modificar el *Despacho normativo* 35/1999 en revelar-se com una forma de no aplicar a la pràctica la llei en no existir compromís de l'Estat i oportunitat perduda per definir una veritable programació de l'ensenyament de la llengua mirandesa, inclosa aquí l'alfabetització d'adults» i en sol·licita la substitució per un altre *despacho* respectuós amb la llei i que assegurí el dret a l'ensenyament del mirandès.

Una llei d'importància simbòlica en visualitzar-se com a llengua a escala de l'Estat portuguès i internacional i especialment (Ferreira, 2002: 84) «l'existència d'una llei que pot ser controlada pels tribunals i bases per crear exigències a l'Estat i tots els seus òrgans i ser guia per a una veritable política de la llengua».

D'altra banda, a l'Estat portuguès, amb la Llei Constitucional n. 1, 1/2001 de 12 de desembre de 2001, el portuguès és declarat llengua oficial²⁰:

Article 11è (Símbols nacionals i llengua oficial) 1. La Bandera Nacional, símbol de la sobirania de la República, de la independència, unitat i integritat de Portugal, és l'adoptada per la República instaurada per la Revolució de 5 d'Octubre de 1910. 2. L'Himne Nacional és *A Portuguesa*. 3. La llengua oficial és el portuguès.

D'aquesta manera, l'oficialitat que sempre havia estat de facto es converteix ara oficial de iure de l'Estat portuguès. Es reconeix com a llengua oficial únicament i exclusiva el portuguès, amb la qual cosa poc espai queda a la interpretació d'oficialitat del mirandès com a reconeixement legal i explícit, promovent unes mesures de protecció però sense possibilitat d'una oficialitat plena, limitada aquesta en la Constitució portuguesa, en el seu article 11.3, al portuguès. Tanmateix, Amadeu Ferreira (2002: 65-86), en parlar de l'estatus jurídic del mirandès, considera aquesta declaració d'oficialitat del portuguès com a resultat del reconeixement dels drets de la comunitat lingüística mirandesa. Planteja la inexistència d'estudis juridicolingüístics a Portugal i la falta de concreció del concepte de llengua oficial a la Constitució portuguesa i sobretot del caràcter monolingüe de l'Estat. Una contraposició entre llengua portuguesa / llengües estrangeres a la qual, en paraules de Ferreira

²⁰ <http://www.tribunalconstitucional.pt/tc/crp.html>.

(2002: 71-72), el mirandès escapa, «el seu estatut és el de llengua nacional d'expressió regional, diferent d'una llengua estrangera» i que, com a llengua portuguesa, «el mirandès tingui el seu estatus jurídic construït al costat de les llengües portugueses, encara que limitat al seu espai natural i a la comunitat dels seus parlants». Una llei (Ferreira, 2002: 84) que:

[...] encara que tingui limitacions, la llei reconeix els drets lingüístics de la comunitat mirandesa i és un marc històric en el centenari caminar d'aquesta llengua, que té els ingredients necessaris per resoldre alguns dels principals problemes de la llengua, així sigui reglamentada de manera certa i així hi hagi voluntat d'aplicar, tant per part dels parlants de mirandès, com pels ciutadans portuguesos i pels òrgans de l'Estat, tant centrals com locals. [...]

4. Reflexions finals

Una vegada vistes ja les característiques principals de l'asturiano-ileonès-mirandès i de la seva legislació, podem veure que aquesta llengua romànica del nord-oest de la Península Ibèrica, parlada a Astúries, a zones de les províncies de Lleó i Zamora i a zones del districte de Bragança (Terra de Miranda) a Portugal, és una llengua minoritzada que corre perill de desaparició a les terres lleoneses per absència fins ara tant de mesures de protecció i promoció efectives com de reconeixement legal que ho permeti. Junt amb aquest panorama lleonès, ens trobem davant d'una situació de substitució progressiva a Astúries i a Terra de Miranda si no es desenvolupa una normalització lingüística efectiva per sobre del paper mullat de les lleis actuals.

No hi ha a les terres asturòfones oficialitat plena a cap lloc. Hi ha mencions estatutàries, lleis d'ús i llei de comunitat lingüística en el cas mirandès però no hi ha oficialitat real ni normalització social de la llengua adequada en cap dels tres territoris. Unes lleis que són força cops paper mullat i declaracions buides, com hem vist al llarg d'aquest treball, pel seu incompliment. Una situació que sols té solució amb el compliment a l'Estat espanyol de la declaració d'oficialitat per l'article 3.2, interpretat per alguns juristes com a mandat en la redacció d'estatuts, de la Constitució espanyola a Astúries i les zones asturòfones a Castella i Lleó, compliment de la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries (convenció del Consell d'Europa) i les posteriors lleis de normalització social de la llengua, junt amb un procés paral·lel a la Terra de Miranda als municipis de Miranda do Douro i Bumioso: compliment de la llei de comunitat lingüística mirandesa, insistint especialment en l'escolarització i formació del professorat i, d'altra banda, la ratificació i posterior compliment per part de Portugal de la Carta Europea de Llengües Regionals o Minoritàries.

Unes lleis de normalització lingüística que han d'atendre a l'especificitat sociolingüística de cada territori, sense oblidar la pertinença a un mateix domini lingüístic, que ha de dur a solucions convergents en la codificació de la llengua amb el respecte a les característiques específiques, com és el cas del mirandès, i unes lleis de normalització basades en la coherència lingüística, de defensa de la perspectiva acadèmica de pertinença a un mateix domini lingüístic, de mantenir i reforçar la comunitat lingüística asturòfona, i d'economia cultural i de mitjans per a un desenvolupament integral de la llengua i, alhora, autocentrat en cadascun dels territoris i atent a les seves peculiaritats.

Un camí que, respectant l'actuació autocentrada en cadascuna de les terres asturòfones, ha d'avançar a través de la col·laboració entre institucions, organismes, associacions i persones a superar les barreres administratives i frontereres per convertir-se veritablement en una comunitat lingüística europea i sobretot garantir un futur a la nostra llengua en aquest segle XXI. Un futur que, junt amb les mesures legals necessàries a les terres asturòfones i les lleis apropiades de normalització lingüística que les desenvolupin i compleixin amb la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries, ha d'anar a la recerca d'espais comuns d'intercomunicació: mitjans de producció i

d'intercanvi cultural i de comunicació conjunts o que es difonguin per aquestes terres, col·laboració acadèmica en l'àmbit universitari i la possibilitat d'institucions lingüístiques comunes que englobin tots els parlants d'asturiano-ileonès-mirandès.

Possibilitats que la Carta Europea ofereix en l'article 7.1.b) que obliga a respectar l'àrea lingüística geogràfica per sobre de les divisions administratives, sense que aquestes puguin ser obstacle al foment de la llengua regional o minoritària i, per un altre costat, en l'article 14 (b) que legitima l'existència d'una cooperació lingüística transfronterera en l'àmbit de les autoritats locals i regionals.

Referències bibliogràfiques

ACADEMIA DE LA LINGUA ASTURIANA (2002): *Informe sobre la represión y non reconocencia de los derechos llingüísticos n'Asturies*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.

ACONCEYAMIENTU DE XURISTES POL ASTURIANU (2007): *Dictame xurídicu sobre'l conflictu llingüísticu n'Asturies / Dictamen jurídico sobre el conflicto lingüístico en Asturias*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.

Atlas lingüístico de la Península Ibérica (ALPI) [en línea], © David Heap, 2003. Disponible a: www.alpi.ca.

BARTOLOMÉ PÉREZ, NICOLÁS (2007): *Filandón. Lliteratura popular llionesa*. O Limaco edizions.

CANO GONZÁLEZ, ANA MARÍA (1992): «Asturiano / Leonés. Evolución lingüística interna». *Lexicon der Romanistischen Linguistik*, VI, 1 (*Aragonesisch/Navarresisch, Spanisch, Asturianisch/Leonesisch*), pp: 652-680; Tübingen: Niemeyer.

DEL RÍO FERNÁNDEZ, XOSÉ LLUIS (1998): «Acerca de la oficialidad de la lengua asturiana y la inconstitucionalidad del Estatuto de Autonomía». *Lletres Asturianas* 66, pp: 151-175.

Diccionariu de la Llingua Asturiana (2000). Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.

FERREIRA, AMADEU (2002): «Statuto Juridico de la lhéngua Mirandesa». *Anclabes lhengüísticos na Ounion Ouropeia*, pp: 65-86. Barcelona: CIEMEN.

FERREIRA, AMADEU (2003): «Notas d'antroducion a la lhiteratura mirandesa». *Ianua, Revista Philologica Romanica* 4 [en línea], Romania Minor. Disponible a: http://www.romaniaminor.net/ianua/index2_es.htm.

GARCÍA ARIAS, XOSÉ LLUIS (2002): «La Lliteratura Medieval». *Historia de la Lliteratura Asturiana* [coord. Miguel Ramos Corrada], pp: 19-30. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.

GARCÍA ARIAS, XOSÉ LLUIS (2003): *Gramática Histórica de la Lengua Asturiana*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.

GARCÍA ARIAS XOSÉ LLUIS, & XOSÉ ANTÓN GONZÁLEZ RIAÑO (2002): «Reflexones sol dominiu ástur». *Anclabes lhengüísticos na Ounion Ouropeia*, pp: 125-130. Barcelona: CIEMEN.

GARCÍA ARIAS XOSÉ LLUIS, & XOSÉ ANTÓN GONZÁLEZ RIAÑO (2006): *Estudiu sociollingüísticu de Lleón. Identidá, conciencia d'usu y actitúes lingüísticas en las fasteres que llenden con Asturies*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.

GARCÍA ARIAS XOSÉ LLUIS, & XOSÉ ANTÓN GONZÁLEZ RIAÑO (2008): *Estudiu sociollingüísticu de Lleón. Identidá, conciencia d'usu y actitúes llingüístiques de la población lleonesa*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.

GARCÍA GIL, HÉCTOR (2001): «Aspeutos de la fala de Forniella. Estructura fonolóxica y caracterización». *Lletres Asturianas* 79, pp: 25-49.

GARCÍA GIL, HÉCTOR (2007a): «La Dialectología Histórica en el área asturiano-leonesa. Presente y perspectivas». *400 años de la lengua del Quijote. Estudios de historiografía e historia de a lengua española. Actas del V Congreso Asociación de Jóvenes Investigadores de Historiografía e Historia de la Lengua Española (AJIHLE)*, pp: 121-128.

GARCÍA GIL, HÉCTOR (2007b): «El asturiano-leonés central en la provincia de León». *Ramón Menéndez Pidal y el dialecto Leonés (1906-2006)*, pp: 347-358.

GARCÍA GIL, HÉCTOR (2007c): «Al otu llau del cordal: Narrativa lionesa na nuesa llingua (1980-2006)» en *La emancipación de la lliteratura asturiana. Crónica y balance de la narrativa contemporánea*: 133-148.

GARCÍA GONZÁLEZ, FRANCISCO (1982): «La frontera oriental del asturiano». *BRAE* 72, pp: 173-191.

GARCÍA SANTOS, JUAN FELIPE (1992): «Leonés y extremeño: extremeño» en: *Lexicon der Romanistischen Linguistik*, VI, 1 (*Aragonesisch/Navarresisch, Spanisch, Asturianisch/Leonesisch*), pp: 701-708; Tübingen: Niemeyer.

Gramática de la Lengua Asturiana (1998): Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.

GESSNER, EMIL (1867): *Das Altleonische. Ein Beitrag zur Kemntuin das Altspanische*, Berlín.

HANSEN, FEDERICO (1896): «Estudios sobre la conjugación leonesa». *Anales Universidad de Chile* 94, pp: 3-50.

LLERA RAMO, FRANCISCO J. Y PABLO SAN MARTÍN (2003): *II Estudio Sociolingüístico de Asturias*, Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.

MERLÁN, AURELIA (2007): «Las variedades lingüísticas del noroeste peninsular: convergencias y divergencias». *Lletres Asturianas* 96, pp: 7-56.

MILIAN I MASSANA, ANTONI (1984): «La regulación constitucional del multilingüismo». *Revista Española de Derecho Constitucional* 10, pp: 35 y ss.

MENÉNDEZ PIDAL, RAMÓN (1906): *El Dialecto Leonés* (ed. Facsímil 2006). León: Ediciones El Búho Viajero.

Normes Ortográfiques y Entamos normativos (1981). Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.

PÉREZ FERNANDEZ, JOSÉ MANUEL (2006): «Estatuto jurídico de la Lengua Asturiana» en *Estudios sobre el estatuto jurídico de las lenguas en España* (coord. José Manuel Pérez Fernández). Barcelona: Atelier.

TOLIVAR ALAS, LEOPOLDO (1988): «Normalización lingüística y Estatuto Asturiano», *Lletres Asturianas* 31, pp: 8-11.

VASCONCELOS, JOSÉ LEITE DE (1882): «O dialecto mirandez (Notas glottologicas)». *O Penafidelense* 472; 473 (Julho); 479; 482; 483 (Agosto). [Refundido en *O dialecto mirandez (contribuição para o estudo da dialectologia romanica no dominio glottologico hispano-lusitano)*. Porto, Livraria Portuenses, 1882] [parcialmente retomado en *Opúsculos*, IV, 1929, pp: 679-685].

VASCONCELOS, JOSÉ LEITE DE (1900-1901): *Estudos de Philologia Mirandesa*. Lisboa: Imprensa Nacional. [ed. facsimilada, 2 vols. Miranda do Douro: Câmara de Miranda do Douro, 1992-1993]

VIEJO FERNÁNDEZ, XULIO (2003): *La formación histórica de la llingua asturiana*. Uviéu: Trabe.

VIEJO FERNÁNDEZ, XULIO (2004): *Llingua y cultura lliteraria na Edá Media asturiano-Ileonesa* (Historia de la lliteratura asturiana, 1). Uviéu: Trabe.

ZAMORA VICENTE, ALONSO (1967): *Dialectología Española*, segunda edición muy aumentada, Madrid: Gredos.

Enllaços

Institucions i Organismes Oficials

Academia de la Llingua asturiana: <http://ww.academiadelalengua.com>

Oficina de política llingüística del Principado de Asturias: <http://www.politicallinguistica.org>

Seminariu de Filoloxía Asturiana, Universidá de Uviéu:

<http://www.uniovi.es/vicinves/unidades/gruposInv/DptoFiloEspanola/FiloAsturiana/main.htm>

Mitjans de comunicació

Portal Asturias.com: <http://www.Asturies.com>

Portal asturnews: <http://www.asturnews.com>

Semanario Les Noticias: <http://www.lesnoticias.com>

Diário de Tras os Montes: <http://www.diariodetrasosmontes.com> (incluye algunas noticias en mirandés)

Col·lectius de lleialtat lingüística i altres

Xunta pola Defensa de la llingua asturiana (XDLA): <http://www.exunta.org>

Conceyu Abiertu pola Oficialidá (CAO): <http://www.24payares.org>

Aconceyamientu de Xuristes pol Asturianu (AXA): <http://xuristes.as>

Fundación Caveda y Nava: <http://www.fundacioncavedaynava.org>

Asociación Furmientu:

<http://www.furmientu.org>

<http://furmientu.blogspot.com> (noticias sobre la lengua asturiano-leonesa en Zamora)

Blocs sobre el conjunt del domini lingüístic

<http://na-lluna.nireblog.com> (Na lluna hai una vieya filando)

<http://tierraalantre.nireblog.com> (Tierra alantre, la mesma fala)

Blocs d'informació sobre el mirandès

<http://mirandes.no.sapo.pt>

<http://www.lhengua.blogspot.com> (literatura y traducciones en mirandés)

<http://tierrademiranda.blogspot.com>

<http://frolesmirandesas.blogspot.com> (Froles Mirandesas)

Annex

Toponímia tradicional usada en aquest treball i versió corresponent en llengua d'estat, castellà (a Astúries i Lleó) o portuguès (a Terra de Miranda)

Toponímia tradicional	Toponímia en castellà o portuguès
Astúries	Asturias
Uviéu	Oviedo
Ayer	Aller
L.lena	Lena
Amieva	Amieva
Parres	Parres
Ribeseya	Ribadesella
Cangues d'Onís	Cangas de Onís
Onís	Onís
Cabrales	Cabrales
Llanes	Llanes
Ribadeva	Ribadedeva
Ríu Seya	Río Sella
Llión	León
Los Argüechos~Argüeyos	Los Argüellos
Ponteo	Pontedo
Gordón	Gordón
Foyyeo	Folledo
Sayambre	Sajambre
Valdión	Valdeón
El Bierzu	Bierzo
Cabreira	Cabrera
Maragatos	Maragatería
Cepeda	Cepeda
Oumaña	Omaña
Babia	Babia
L.laciana	Laciana
Palacios del Sil	Palacios del Sil
Furniella	Fornela
Senabria	Sanabria
Aliste	Aliste
La Carbayeda	La Carballeda
Terra de Miranda	Terra de Miranda
Miranda de l Douro	Miranda do Douro
Sendin	Sendim
Bumioso	Vimioso
Angueira	Angueira
Bilasseco	Vilaseco
Caçareilhos	Caçarelhos
Rueidenor	Río de Onor (port.)/ Rihonor (cast.)
Guadramil	Guadramil
Bergância	Bragança (port.)/Braganza (cast.)
Riu Douro	Río Douro (port.)/ Río Duero (cast)

